

ШКОЛА ОЧИМА ВЧИТЕЛІВ

звіт за результатами
соціологічного дослідження

ШКОЛА ОЧИМА ВЧИТЕЛІВ:

Звіт за результатами
соціологічного
дослідження

Херсон, 2020

ISBN 978-617-7217-01-4

Гоманюк М., Даниленко І., Антощук Ю., Плоткіна О. Школа очима вчителів: Звіт за результатами соціологічного дослідження. Херсон: Гілея, 2020. – 68 с.

Автори:

Даниленко Ігор – старший викладач кафедри методів соціологічних досліджень Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Гоманюк Микола – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету, голова Херсонського обласного відділення Соціологічної асоціації України;

Антощук Юрій – голова правління Херсонського обласного благодійного фонду «Об'єднання»;

Плоткіна Ольга – членкиня Херсонського обласного відділення Соціологічної асоціації України

Видано Херсонським обласним благодійним фондом «Об'єднання» у рамках проекту «Локальні дії: Глобальні зміни» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки у рамках Transition Promotion Program. Погляди, викладені у цьому матеріалі, належать авторам і не відбивають офіційну позицію Міністерства закордонних справ Чеської Республіки.

© ХОБФ «Об'єднання», 2020

Підписано до друку 26.11.2020 р.
Формат 64х90/16.
Умов. друк. арк. 4,25.
Наклад 500 прим.

ФОП Асютін М.В.
Херсон, Новомиколаївське шосе, 7а
+38 (050) 552-72-41
www.dotks.ua

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЄКТ	4
УКРАЇНСЬКІ ВЧИТЕЛІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ УВАГИ	6
Інформація про дослідження	11
Соціально-демографічні характеристики опитаних	12
Розділ 1. ШКІЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ	15
1.1 Оцінювання якості шкільної освіти	15
1.2 Оцінювання якості роботи закладів загальної середньої освіти	20
1.3 Довіра суб'єктам освітнього процесу	23
1.4 Проблеми шкіл	25
1.5 Напрями реформування шкільної освіти	29
Розділ 2. БЛАГОДІЙНА ДОПОМОГА БАТЬКІВ	35
Розділ 3. ЗВІТУВАННЯ ШКОЛИ ПЕРЕД БАТЬКАМИ	46
Розділ 4. ШКІЛЬНІ ІНТЕРНЕТ-САЙТИ	51
Розділ 5. ШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ	59
Висновки дослідження	62
Додаток 1. Шкільні вебсайти в Україні та пропозиції щодо їх вдосконалення	65

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЄКТ

У першій половині 2020 року Фонд «Об'єднання» опублікував результати всеукраїнського дослідження «Школа очима батьків», в якому висвітлено ставлення батьків до багатьох процесів, що відбуваються в українських закладах освіти, зокрема, суб'єктивна оцінка батьків щодо якості надання освітніх послуг у школах; бачення ними освітньої реформи; ставлення до процесів фінансування шкільних потреб з батьківських кишень; довіра до вчителів, директорів, відділів освіти.

Ми багато працюємо з батьками, прислухаємося до їхніх думок. На основі саме їхнього бачення ще у 2016 році почали розробляти Єдину систему відкритих бюджетів шкіл – уніфіковану онлайн-систему звітування закладів освіти за отримання та використання ними коштів.

Але наша робота не була б цілісною, якби ми оминули співпрацю з директорами і вчителями. У різних регіонах і містах України ми співпрацюємо зі школами, ліцеями, департаментами освіти, міською владою та адміністраціями у напрямку розвитку української освіти. Ми уклали понад десять меморандумів про співпрацю з місцевими органами влади щодо сприяння відкритості закладів освіти, запровадження нових технологій в освітній процес, а також залучення стейкхолдерів до прийняття рішень щодо розвитку закладів загальної середньої освіти.

Наприкінці 2017 року в Україні було прийнято новий Закон «Про освіту», який чітко регламентує прозорість та інформаційну відкритість закладів освіти (ст. 30), які «зобов'язані забезпечувати на своїх вебсайтах відкритий доступ до переліку певної інформації та документів», зокрема тих, що містять інформацію про матеріально-технічне забезпечення закладів, річні фінансові звіти, кошториси, про благодійну допомогу тощо. Проте, як показав наш досвід роботи зі школами, а також моніторинг виконання ними ст. 30 ЗУ «Про освіту», питання імплементації Закону на регіональному рівні стоїть дуже гостро.

Якщо переглянути вебсайти закладів загальної середньої освіти в усій Україні, то станом на 2020 рік лише 48% із них мають власні вебсайти. Як зазначають директори шкіл, з якими ми працювали, школи не мають на створення та адміністрування вебсайтів ані коштів, ані ресурсів. Багато шкільних сайтів, створені на безкоштовних платформах, часто поганої якості, незрозумілої навігації та структури. Інколи на сайтах з'являється реклама сторонніх ресурсів, зокрема, алкоголю (вбудована реклама ресурсів, що надають безкоштовний доступ до створення сайтів). Директори бідкаються, що у зв'язку із браком коштів, необхідних для створення якісних сайтів, відповідальність за наповнення їх інформацією покладається, зазвичай, на вчителів інформатики.

З 2016 року нашу роботу було спрямовано на полегшення процесу звітування закладами освіти; зняття з них великого навантаження щодо публікації необхідної ін-

формації для батьків своєї громади, знизивши тим самим напруження між батьками, вчителями та адміністрацією школи.

У 2020 році, не дивлячись на пандемію коронавірусу в усьому світі і в Україні зокрема, ми вирішили спрямувати свою роботу зі школами на побудову успішної моделі співпраці закладів освіти з батьками. Наше припущення, що чим частіше батьки будуть залучатися до процесу розвитку їхніх закладів, до розроблення та участі у різних локальних шкільних проєктах, тим більше вони будуть цінувати вчителів, директорів і прискіпливіше моніторити фінансування потреб – справдилося. За підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки у 2020 році ми провели великий конкурс соціальних проєктів серед закладів освіти п'яти міст України, які отримали можливість реалізувати шкільні ініціативи за фінансуванням Міністерства та співфінансуванням самих шкіл у партнерстві з батьками. Вісімнадцять мініпроєктів на суму більш ніж 1,3 млн гривень були профінансовані й упроваджені у 2020 році. Реалізація їх довела, що спільна участь батьків, вчителів і директорів у розв'язанні шкільних проблем створює міцні партнерські зв'язки, а також спонукає до нових позитивних перетворень в освіті. Об'єднавши зусилля, батьки, вчителі та учні продовжують співпрацю навіть після нашої прямої участі в їхніх проєктах.

Ці успішні кейси співпраці, а також труднощі, що виникали в ініціативних групах, які склалися з батьків, вчителів і директорів, певною мірою спонукали нас дослідити такі питання: якою вчителі бачать сучасну школу, з якими проблемами вони стикаються в освітньому процесі, що, на їхню думку, можна було б зробити, аби підвищити якість освіти в Україні.

У цьому виданні презентуємо результати всеукраїнського дослідження «Школа очима вчителів», які дають змогу комплексно подивитися на наші заклади освіти та їхні проблеми. Перспективи подальшої роботи вбачаємо в розробленні актуальних питань, що будуть висвітлені в третьому дослідженні «Школа очима дітей».

Юрій Антошук

*Голова Фонду «Об'єднання»
Співзасновник OpenSchool in UA*

УКРАЇНСЬКІ ВЧИТЕЛІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ УВАГИ

Сучасні дослідження якості освіти характеризуються тематичною та методичною строкатістю. В Україні такі дослідження традиційно включають аналіз навчального процесу, методик і форм навчання, освітньої мотивації учнів, результатів навчання та Зовнішнього незалежного тестування (ЗНО). Останнім часом процеси, пов'язані з реформуванням освітньої сфери, почали стимулювати підвищення дослідницького інтересу до таких аспектів освітнього процесу, як здатність учнів критично мислити, лідерські якості їх, розв'язання та медіація конфліктів тощо. Це означає, що індикаторів ефективності навчального процесу стає все більше. Зрозумілим стає й інтерес до дослідження суб'єктів навчального процесу – не тільки учнів, а й батьків їх, учителів, менеджерів освіти, різних освітніх установ та інституцій в цілому.

Так, у Моніторинговому дослідженні ефективності запровадження Нової української школи (НУШ) (Заплотинська О., Ковальчук Ю., Лінник О., Лісова Т., Петренко Т., Старагіна І., Стрелюк О., 2019) були задіяні такі дослідницькі інструменти, як спостереження за учнями й учителями під час уроку, інтерв'ю з керівниками закладів освіти, анкетне самооцінювання учнів, анкетування батьків і вчителів. Проте основна увага в цьому дослідженні приділялася збиранню даних про наскрізні вміння учнів молодших класів, що включали спостереження за учнями і тестування їх.

Анкета для вчителів включала низку питань, що стосувалися професійного досвіду, підвищення кваліфікації їх, навчально-методичного забезпечення в школі, методів роботи з учнями. Усього в анкетуванні взяли участь 149 вчителів із 24-х областей України та м. Київ. Висновки анкетування мали порівняльний характер – аналізувались демографічні показники, а також ставлення вчителів до різних тверджень стосовно методів навчання.

Дослідження діяльності вчителів проводилось також у 2019 році Державною науковою установою «Інститут освітньої аналітики». Воно було пов'язане із впровадження нових підходів до навчання в початковій школі. Вивчалось функціонування закладів загальної середньої освіти в умовах НУШ. Респондентами були 228 учителів молодшої школи. Анкетування проводилось онлайн, основними в ньому були питання актуальності використання викладачами тих чи тих інструментів НУШ. Результатами дослідження стали дані про використання нових методик навчання, матеріалів та сприйняття вчителями рівня знань учнів.

У першому циклі загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи» (Український центр оцінювання якості освіти, 2018) об'єктом дослідження було обрано процес викладання й вивчення мовно-літературних дисциплін і математики на рівні початкової школи закладів загальної середньої осві-

ти. До вибірки дослідження увійшли саме учні. Хоча інструментарій дослідження і включав анкети для вчителів, але задіяні вони були опосередковано. Анкетування вчителів мало на меті зібрати демографічні характеристики, інформацію про досвід, кваліфікацію та педагогічні звання їх, однак не аналізувались думки вчителів стосовно якості освіти.

У соціологічному дослідженні «Навчати й навчатися: як і куди зростати українському вчителю?» (Елькін О., Марущенко О., Масалітіна О., Міньковська І., 2019) аналізувалися думки вчителів та стейкхолдерів стосовно системи підвищення кваліфікації. Анкетування проводилося онлайн. У ньому взяли участь 8427 педагогів. Його результати відбивають бачення педагогами змін у цій системі: скільки і яких ресурсів вчителі готові витратити на підвищення кваліфікації, які форми підвищення кваліфікації вважають більш ефективними, а до яких ставляться скептично тощо.

Окремої уваги заслуговує моніторингове дослідження статусу й ролі вчителя в українському суспільстві (Відділення моніторингових досліджень освітньої галузі Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, 2011–2012). Опитування (N = 2967 вчителів) дало змогу вчителям висловити свою думку стосовно того, якими шляхами має розвиватися українська школа, яка допомога потрібна вчителю з боку суспільства, яка стратегія має бути вироблена державою стосовно шкільництва у цілому й учителя зокрема тощо.

Заслуговує на увагу й Усеукраїнське моніторингове опитування викладання та навчання, проведене серед директорів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (за методологією TALIS) «Українські вчителі та навчальне середовище» (Щудло С., Заболотна О., Лісова Т., 2017). Це дослідження було проведене науковцями Української асоціації дослідників освіти з метою оцінити якість освіти в Україні та в міжнародному контексті. Аналогічне міжнародне дослідження TALIS проводилося вже тричі, і кожного разу кількість країн-учасниць зростала, але жодного разу серед них не було України. Українські науковці вирішили провести за цією ж технологією своє дослідження, щоб мати уявлення про те, яке місце за якістю освіти й освітнього середовища посідає Україна. У дослідженні було задіяно 3600 вчителів 5–9 класів і 201 директор закладів загальної середньої освіти. Опитування торкалося питань професійного розвитку вчителів, їхніх переконань, форм і методів навчання тощо.

Думки вчителів стосовно процесу навчання час від часу вивчається під час локальних досліджень, результати яких публікуються в регіональних виданнях. Так, педагоги Херсонського державного університету досліджували взаємодію вчителя та асистента вчителя початкових класів інклюзивної освіти у світлі концепції Нової української школи (Яковлева С., Слободянюк Г., 2019). Вони проводили опитування з-поміж учителів та асистентів в інклюзивних класах п'яти шкіл м. Херсона та Херсонської області з метою виявлення труднощів, що найчастіше виникають під час взаємодії викладача з асистентом; з'ясування форм співпраці, які вони використовують.

Цікавим було дослідження, проведене в м. Каховка Херсонської області. Воно було присвячено визначенню якості освітніх послуг, що надаються закладами загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти в м. Каховка. Вибірку масового опитування складали батьки учнів. Але у фокус-групах були задіяні також викладачі та директори освітніх закладів, вихователі дитячих садків. Завдяки цьому стало відомо, які проблеми школи викладачі вважають найбільш гострими, якого ресурсу бракує школам у першу чергу.

В емпіричному дослідженні стилю педагогічного спілкування поведінка вчителів, стиль їхнього викладання вивчалися як зовнішні детермінанти соціальної справедливості особистості вчителя (Клочек Л., 2018). В основу цього дослідження була покладена методика «Схильність до певного стилю керівництва» (Ільїн Є., 2008), модифікована під взаємодію викладачів з учнями. Перед застосуванням цієї методики учасники дослідження мали заповнити питальник, в якому було запропоновано обрати найбільш близький спосіб взаємодії з учнями в тій чи тій ситуації. Усього в дослідженні було задіяно 503 викладачі. У результаті було виявлено, яка частка вчителів, якого віку більш схильна до ліберального, авторитарного чи демократичного спілкування з учнями.

Думка освітян стосовно вузьких питань час від часу досліджувалася за допомогою онлайн-опитувальників. Так, команда Центру інноваційної освіти «Про.Світ» провела дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні у березні–квітні 2020 року. Вивчалися способи проведення уроків під час карантину, інструменти, якими користуються вчителі, рівень технічного забезпечення шкіл, а також проблеми реалізації дистанційного навчання. В опитуванні взяли участь 5410 респондентів із 24 областей, із них 4053 вчителі.

Схоже онлайн-опитування було проведено навесні 2020 року (Інститут інформаційних технологій і засобів навчання, 2020). Досліджувалися потреби вчителів та інших категорій освітян у здійсненні дистанційного навчання та підвищенні фахового рівня під час запровадження карантину. Всього опитуванням було охоплено 607 респондентів. У ньому, окрім питань організації навчання під час пандемії, також порушувалися теми самоосвіти вчителів в онлайн-форматі. Головними питаннями дослідження були такі: чи мають змогу викладачі підвищувати свій професійний рівень під час карантину, які форми навчання вони вподобали, які перешкоди стоять перед ними на шляху професійного зростання.

Масштабне дослідження за допомогою онлайн-опитування відбулося також в рамках проекту «Діти і папери: як досягти балансу у школі?» (ГО «ЕдКемп Україна», 2016–2017). У ньому взяли участь 6 399 педагогів. Воно було спрямовано на вивчення бюрократичного навантаження на вчителів. Під час дослідження було виявлено, скільки часу на тиждень витрачають викладачі на освітню діяльність і роботу з документами, як вони мріють проводити вільний від бюрократії час.

Огляд останніх досліджень в Україні дає підстави зробити висновок: хоча вчителі неодноразово виступали об'єктом дослідження, проте в дослідженнях якості освіти думка вчителів не завжди враховувалася. Бачення освітнього процесу самими вчителями інколи стає другорядним, можливо, тому, що вчитель частіше виступає в ролі інструмента освітньої системи, яка повинна бути гнучкою, готовою до змін, а не персоною, яка може бути ініціатором освітнього процесу. Враховуючи, що вчителі є основною рушійною силою загальної середньої освіти, яка має забезпечувати належну якість її, вивчення думки вчителів стосовно різних аспектів освітнього процесу, бачення ними проблематики повинно стати необхідним компонентом роботи у сфері дослідження якості освіти.

Покликання:

- Діти і папери: як досягти балансу у школі? Проміжний звіт за результатами опитування в рамках спільної ініціативи руху EdCamp Ukraine Міністерства освіти і науки України з дебюрократизації шкільної діяльності. ГО «ЕдКемп Україна», 2016/2017. 101 с. URL: <https://pedpresa.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/DITY-I-PAPERY-promizhnyy-zvit.pdf> (дата звернення 16.11.2020).
- Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні / Упоряд. Уварова А., Петушкова О., Бровді М., Когут І. 2020. 42 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Research2020_ProSvit_MF1.pdf (дата звернення: 16.11.2020).
- Елькін О., Марущенко О., Масалітіна О., Міньковська І. Навчати і навчатися: як і куди зростати українському вчителю? Харків: ТОВ «Дім Рекламу», 2019. 122 с.
- Заболотна О., Лісова Т., Щудло С. Українські вчителі та навчальне середовище: Монографія. Дрогобич, 2018. 299 с.
- Заплотинська О., Ковальчук Ю., Лінник О., Лісова Т., Петренко Т., Старагіна І., Стрелюк О. Моніторинг НУШ. Результати та рекомендації. Перший етап, 2019–2020. 26 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NUSH_monitorynh_7.08_2.pdf (дата звернення: 16.11.2020).
- Клочек Л. В. Емпіричне дослідження стилю педагогічного спілкування як зовнішньої детермінанти соціальної справедливості особистості вчителя. Психологія і особистість. Полтава, 2018. № 2 (14) С. 85–94. URL: <http://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/163847/162807> (дата звернення: 16.11.2020).
- Потреби учителів у підвищенні фахового рівня з питань використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину. Звіт за результатами онлайн-опитування, проведеного у березні–квітні 2020 року / Упоряд. Овчарук О., Іванюк І., Сороко Н., Кравчина О., Гриценчук О., Малицька І. 2020. 25 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719908/1> (дата звернення: 17.11.2020).
- Результати дослідження впровадження нових підходів до навчання у початковій школі (анкетування вчителів 3-о класу): Аналітичний звіт. ДНУ «Інститут освіт-

ньої аналітики». 2019. 49 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Report_pilot_NUS_2019.pdf (дата звернення: 16.11.2020).

- Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти в п'яти частинах. Українській центр оцінювання якості освіти. Київ, 2018. URL: <https://testportal.gov.ua/zvity-dani-2/> (дата звернення: 16.11.2020)
- Якість освіти в місті Каховка: стан, проблеми та напрями розвитку. Звіт за результатами соціологічного дослідження. / Упоряд. Коробов В., Гоманюк М., Даниленко І. Каховка–Херсон: Гілея, 2017. 48 с. URL: <https://independent.academia.edu/MГончар> (дата звернення: 17.11.2020)
- Яковлева С.Д., Слободянюк Г.В. Взаємодія вчителя та асистента вчителя початкових класів інклюзивної освіти у світлі концепції «Нова українська школа». Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон, 2019. №4. С. 275–282. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1016/970> (дата звернення: 16.11.2020)

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження «Школа очима вчителів» проведено Херсонським обласним відділенням Соціологічної асоціації України на замовлення Фонду «Об'єднання» в рамках проєкту «Локальні дії: Глобальні зміни» за фінансової підтримки МЗС Чеської Республіки у рамках Transition Promotion Program.

Із 17 вересня до 26 жовтня за допомоги сервісу Google Forms проведено масове стандартизоване (кількісне) **онлайн-опитування вчителів** державних закладів загальної середньої освіти. Кількість учителів цих закладів складає понад 300 тис.¹. Обсяг онлайн-панелі – понад 7 тисяч осіб. Обсяг вибіркової сукупності – 690 респондентів. Опитування проводилось за покликаннями на анкету в Google Forms, яка надсилалась персонально учасникам онлайн-панелі електронною поштою. Отримані дані контролювалися, неповні та анкети, що не відповідали вимогам, було вилучено. Дані кількісного дослідження було оброблено й проаналізовано за допомогою статистичного пакету IBM SPSS Statistics v25.

Результати опитування вчителів порівнювалися з іншим дослідженням – опитуванням батьків учнів державних закладів середньої освіти «Школа очима батьків»², що відбулося в березні 2020 року. Респонденти давали відповіді на аналогічні запитання, що й учителі. Обидва опитування проведено за однією методологією (CAWI із використанням онлайн-панелі). Це дало змогу коректно зіставити кількісні дані досліджень й отримати більш об'ємне уявлення про проблеми та перспективи шкільної освіти.

Додатково в жовтні 2020 року було проведено 12 **глибинних інтерв'ю з учителями** за топик-гайдом. Учасниками відкритих інтерв'ю стали вчителі, які працюють в початкових класах і старшій школі (викладачі математики та інформатики, української та іноземної мов, фізики, біології, географії). Педагогічний стаж учасників інтерв'ю складав від 3 до 38 років. Серед опитаних 11 жінок та 1 чоловік. Учителі, які взяли участь в опитуванні, представляли різні регіони України (7 областей і м. Київ). Відповіді на запитання відкритих інтерв'ю дали змогу більш детально вивчити проблеми, що досліджуються.

¹ Дані Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики». Див. набори даних «Профіль учителя в загальноосвітніх навчальних закладах» та «Забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів педагогічними працівниками»:

<http://opendata.iea.gov.ua/dataset/r3-профіль-учителя-в-загальноосвітніх-навчальних-закладах>

<http://opendata.iea.gov.ua/dataset/r2-забезпечення-загальноосвітніх-навчальних-закладів-педагогічними-працівниками>

² Гоманюк М., Даниленко І., Антощук Ю., Маркелюк А. Школа очима батьків: Громадське сприйняття якості надання загальноосвітніх послуг в Україні. Херсон: Гілея, 2020. 80 с. URL: https://issuu.com/yurkaantoshchuk/docs/schoolbook_print

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОПИТАНИХ

Більшість опитаних учителів (59 %) працюють у звичайних закладах загальної освіти [Рис. 1]. З-поміж учителів, які взяли участь в опитуванні 82 % – учителі-предметники. Частина опитаних (39 %) має класне керівництво. Менеджмент шкіл (директори, завучі) представляли 16 % опитаних [Рис. 2].

■ **Рисунок 1. Заклади загальної середньої освіти, де працюють опитані (усі опитані вчителі N=690), %**

■ **Рисунок 2. Посада опитаних (усі опитані вчителі N=690), %**

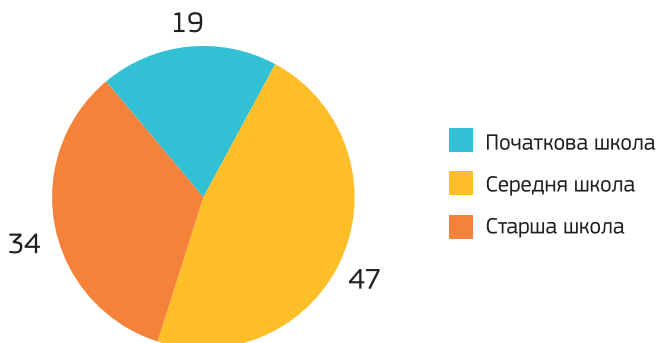

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

** Практичні психологи, асистенти вчителя, вихователі ГПД тощо

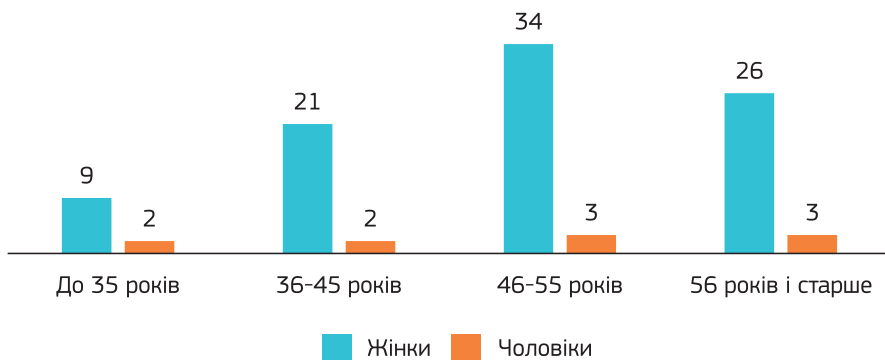
Опитані вчителі репрезентували різні навчальні рівні – початкову школу, середню і старшу ланки освіти [Рис. 2].

■ Рисунок 3. В яких класах викладають опитані (усі опитані вчителі N=690), %

За віком і статтю більшість опитаних учителів – жінки середнього віку (36–55 років) [Рис. 4]. Педагогічний стаж більшості опитаних (89 %) перевищував 10 років.

■ Рисунок 4. Статтєво-віковий розподіл опитаних (усі опитані вчителі N=690), %

За типом населених пунктів та областями (регіонами) України розподіл опитаних учителів відповідав даним генеральної сукупності, тобто вибірка була пропорційно стратифікованою за територіальними ознаками.

Рисунок 5. Розподіл опитаних за типами населених пунктів (усі опитані вчителі N=690), %

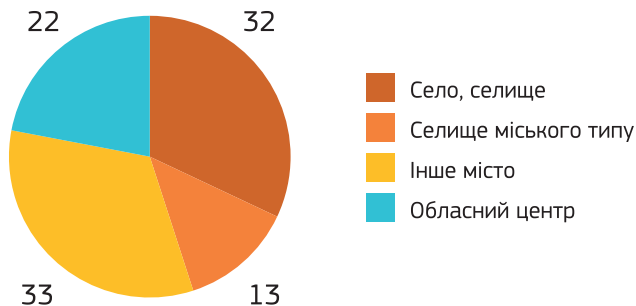
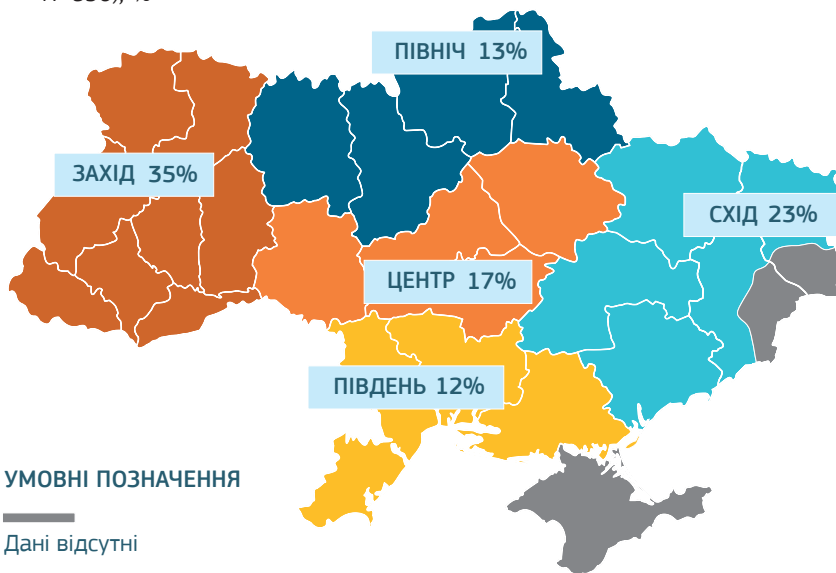

Рисунок 6. Розподіл опитаних за регіонами України (усі опитані вчителі N=690), %

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Дані відсутні

ПІВНІЧ

Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та м. Київ

ЗАХІД

Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області

ПІВДЕНЬ

Миколаївська, Одеська, Херсонська області

СХІД

Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області

ЦЕНТР

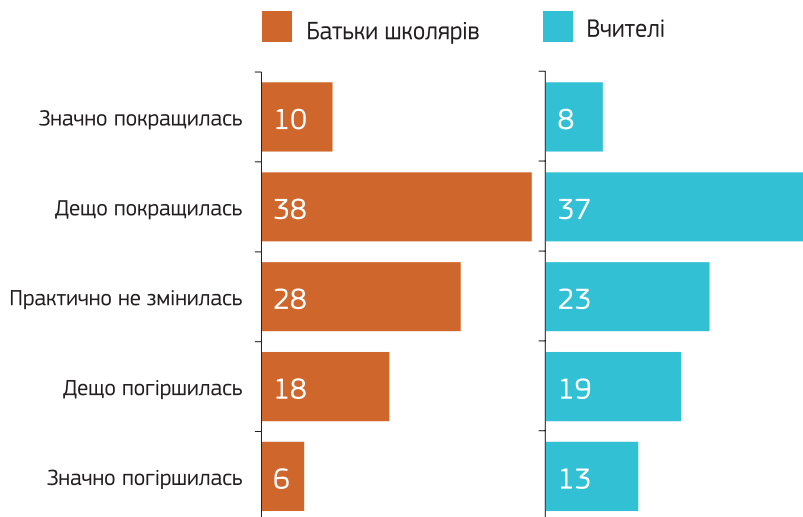
Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області

РОЗДІЛ 1. ШКІЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

1.1 ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Учителі закладів загальної середньої освіти, батьки учнів переважно позитивно оцінюють зміни в освітній царині за останні три роки. Можливості дати дітям хорошу шкільну освіту покращились – так вважають 45 % учителів і 48 % батьків учнів. Близько чверті опитаних вважають, що помітних змін у наданні учням хорошої освіти за останні роки в освітній галузі не відбулося [Рис. 1.1.1].

■ Рисунок 1.1.1. «Як ви вважаєте, за останні 3 роки можливість дати дітям хорошу шкільну освіту в Україні покращилась чи погіршилась?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %

На думку вчителів щодо можливості отримати хорошу середню освіту суттєво впливає те, в яких класах вони викладають – у початковій, середній або старшій школі. Чим вищий рівень ЗЗСО, тим виявлено менше позитивних і більше негативних оцінок. Окрім цього, виставлені оцінки певною мірою змінюються, якщо враховувати вік учителів. Так, учителі, які досягли 55-річного віку і старші рідше вважають, що останнім часом в сфері загальної середньої освіти відбуваються зміни на краще, проте частіше відповідають, що нічого не змінюється [Табл. 1.1.1].

■ Таблиця 1.1.1 Оцінка можливості дати дітям хорошу шкільну освіту в Україні за останні 3 роки (усі опитані вчителі N=690), %

	Вік учителів				Рівень ЗЗСО		
	До 35 років	36-45 років	46-55 років	56 років і старше	Початкова школа	Середня школа	Старша школа
Покращилась*	47	47	46	40	54	45	39
Практично не змінилась	20	20	23	28	17	24	25
Погіршилась**	33	33	31	32	29	31	36

* Разом відповіді «значно покращилась» і «дещо покращилась»

** Разом відповіді «дещо погіршилась» і «значно погіршилась»

Підсумовуючи всі відповіді учасників відкритих інтерв'ю на запитання: «Що розумієте під "якістю освіти", – було виявлено **головні показники якості освіти**, визначені вчителями:

- наявність базових знань в учнів;
- наявність практичних навичок – що дитина навчилася робити;
- здатність застосовувати отримані знання: *«Якість освіти – це не просто набити людину чи дитину знаннями, а ці знання повинні бути такі, які знадобилися б у подальшому»;*
- здатність мислити самостійно, розв'язувати завдання, проблеми, приймати рішення;
- здатність до самостійного навчання, навички здобувати знання;
- здатність конкурувати;
- здатність до абстрактного і творчого мислення;
- уміння спілкуватися, комунікативні навички;
- готовність дитини до дорослого життя;
- здатність знайти своє місце у подальшому житті, стати корисним для громади, суспільства;

- розуміння дитиною, навіщо вона здобуває освіту;
- формування дітей як особистостей;
- коли діти вчаться із задоволенням.

Як бачимо, показниками якості освіти вчителі вважають не лише знання, а й різноманітні уміння, навички, компетентності і, навіть, емоційний стан учнів.

Більш складним виявилось завдання, пов'язане з вимірюванням якості освіти. Фактично рівень знань показують результати підсумкового контролю та ЗНО. Для багатьох учителів саме успішність проходження випускниками шкіл ЗНО є єдиним підсумком їхньої праці. Проте ЗНО не дає змогу перевірити результати сформованості вмінь, навичок і компетентностей. У 2018 році Україна вперше взяла участь у міжнародному дослідженні PISA, в якому вимірювались математична, науково-природнича і читацька компетентності 15-річних школярів: *«Подивіться, навіть пройшов оцей конкурс PISA, і там оцінювали не академічні знання дітей. Чому ми таке низьке, скажемо так, не передове місце зайняли. Тому що там не ЗНО було, далеко не ЗНО. А там були вміння. Як діти навчилися це робити, які вони висновки роблять. Те, що потрібно дітям для життя, там це оцінювалось. А в нас цього замало».*

Безумовно, вчителі вважають, що на якість освіти впливає багато факторів, але головне – це гармонійні відносини в трикутнику **школа – учні – батьки**. Тому важливими є й умови, які створює заклад освіти для навчання, і фаховий рівень вчителів, і небайдужість батьків, і вмотивованість учнів, їхнє бажання навчатись і розуміння, навіщо їм це потрібно.

Вчителі, які взяли участь у відкритих інтерв'ю, давали відповіді на запитання про те, чи покращилась, чи погіршилась за останні три роки можливість дати дітям хорошу шкільну освіту в Україні? Вчителі мали різні думки щодо цього питання. Ті, хто вважали, що **освіта погіршилась**, пояснювали це тим, що незмінною залишається система освіти – вона ще певною мірою радянська: *«у школах часто сидять ті самі керівники. Вони не зацікавлені в тому, щоб учитель якогось предмета з дітьми працював саме над цим предметом. Вони зацікавлені в показниках, у кількості учнів, у наповнюванні класів».* Учні не розуміють, навіщо їм усі ті знання, які вони отримують у школі. Батьки школярів байдужі. Ставлення держави до освіти останнім часом погіршилось.

Ті, хто вважали, що **освіта покращилась**, звертали увагу на збільшення фінансування та помітне покращення матеріально-технічної бази шкіл завдяки децентралізації. До того ж суттєво покращились методики викладання предметів, застосовуються інноваційні методи навчання, впроваджуються нові цікаві програми навчання («Інтелект Україна», «Росток» тощо) і НУШ. Учителі сьогодні мають безліч можливостей підвищувати свій фаховий рівень на різноманітних курсах, тренінгах, вебінарах тощо. Непрямим оцінюванням змін в освітній сфері можна вважати відповіді на запитання про якість підготовки дітей у школі до подальшого навчання і гідного життя в суспіль-

стві. Батьки школярів і вчителі в переважній більшості вважають, що школа надає дітям достатню підготовку. Втім частина батьків порівняно частіше, ніж учителі, у цьому бувають не впевнені. Ствердні відповіді («цілком так» або «скоріше так») дали 88 % учителів і 65 % батьків [Рис. 1.1.2]. Думки вчителів різних вікових груп, які викладають на різних рівнях ЗЗСО та проживають у різних регіонах України, суттєво не відрізняються.

Рисунок 1.1.2. «Чи згодні Ви, що ваша школа достатньо готує дитину до подальшого навчання і гідного життя в суспільстві?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів N=625 і вчителі N=690), %

Так, школа виховує та досить успішно готує до ЗНО, вступу до вишів й подальшого навчання. Проте шкільна підготовка має серйозні вади, зокрема, розрив між шкільною підготовкою та реальним життям; учням бракує практичних знань, навичок і вмінь, розуміння, як застосовуються ті знання. На це звертала увагу більшість учителів, які взяли участь у відкритих інтерв'ю: *«От саме в цьому і є розрив, що на практичні заняття, на застосування здобутих знань на практиці нам не вистачає навчального часу. Треба зменшити обсяг теорії і більше в програмах виділяти час на практичне застосування здобутих знань».*

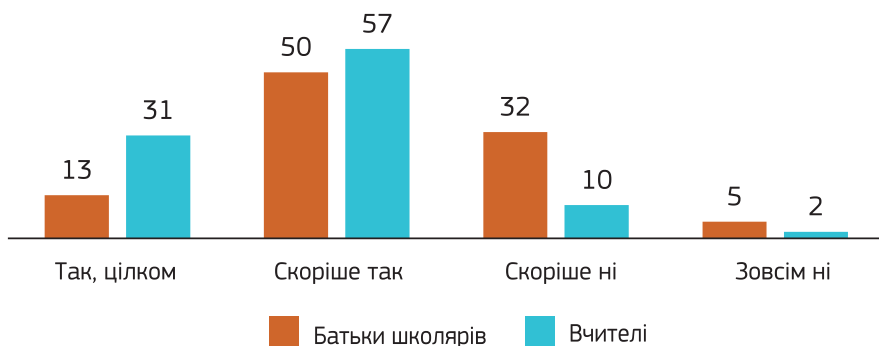
«Діти, може бути, знаннями і збагачені, але вони просто не вміють їх застосовувати. У більшості випадків вони не розуміють, навіщо їм це потрібно».

«Розрив виявляється в тому, що ми продовжуємо дітей напихати знаннями, як в радянській освіті. Просто напихати інформацією. Але вони вже зовсім інші – у них шалений доступ до інформації. Наше завдання зараз вчити застосовувати ці знання, а не пхати їм ці знання. А в нас більшість педагогів, які працюють по старому, просто транслюють ці знання дітям замість того, щоб показувати реальні приклади з життя і реально показувати, де це можна застосувати».

Ще однією оцінкою якості загальної середньої освіти є успішне складання зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) випускниками закладів загальної середньої освіти.

Більшість учителів (88 %) упевнені або схиляються до думки, що їхній заклад якісно готує учнів до ЗНО. Аналіз відповідей на це ж питання за регіонами виявив, що менше впевнені в цьому вчителі молодших класів (79 %), а також вчителі південних і західних областей України (84 %) [Табл. 1.1.2]. Щодо батьків школярів, то більшість із них задоволені шкільною підготовкою, проте відсоток позитивних відповідей, порівняно з учителями, значно менший (63 % проти 88 %) [Рис. 1.1.3]. Досить поширеною є практика наймати репетиторів для додаткових занять з предметів ЗНО, найчастіше з математики, іноземної мови, української мови і літератури, історії.

■ Рисунок 1.1.3. «Чи вважаєте Ви, що у вашій школі надається достатньо знань для успішного проходження учнями зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО)?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів N=625 і вчителі N=690), %

■ Таблиця 1.1.2 «Чи вважаєте Ви, що у вашій школі надається достатньо знань для успішного проходження учнями зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО)?» (усі опитані вчителі N=690), %

	Рівень ЗЗСО			Регіон України				
	Початкова школа	Середня школа	Старша школа	Центр	Схід	Північ	Захід	Південь
Так*	79	89	91	90	91	90	85	83
Ні**	21	11	9	10	9	10	15	17

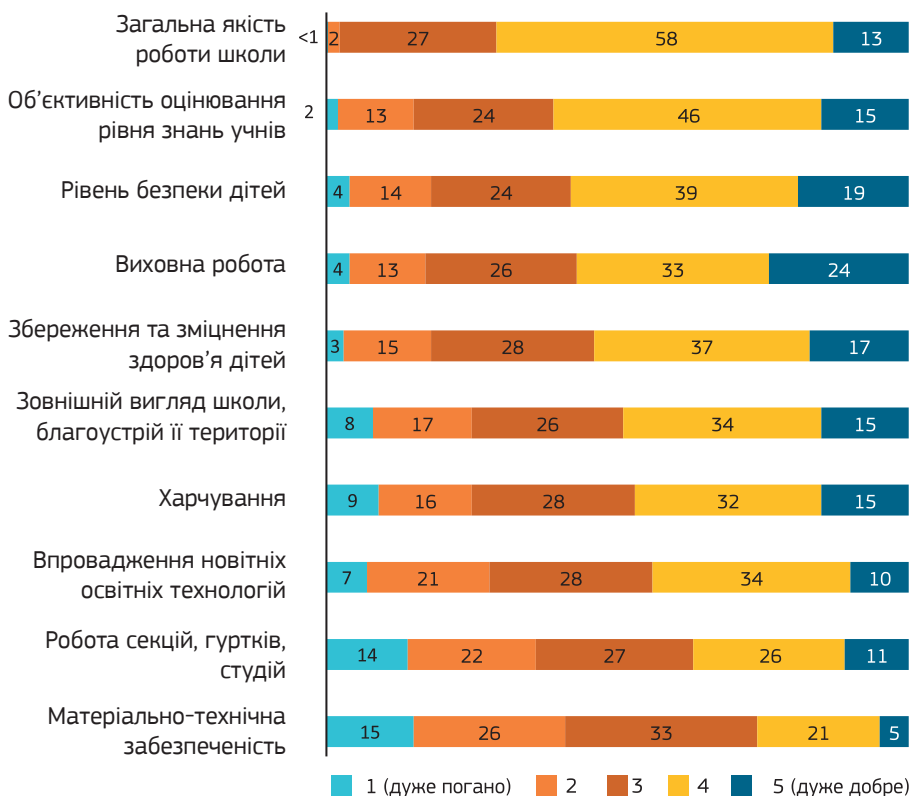
* Разом відповіді «так, цілком» і «скоріше так»;

** Разом відповіді «скоріше ні» і «зовсім ні»

1.2. ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Аналіз відповідей щодо якості роботи державних закладів загальної середньої освіти виявив, що переважна більшість учителів задоволені роботою закладів, в яких вони працюють (71 % позитивних оцінок – добре або дуже добре). Але окремі аспекти роботи шкіл оцінювалися по-різному. Учителі здебільшого вважають, що знання учнів оцінюються об'єктивно. Вони дали позитивно оцінили проведення виховної роботи, рівень безпеки дітей у школах, а також увагу шкіл до питання про здоров'я учнів. Найбільше вчителі були не задоволені матеріально-технічним забезпеченням шкіл, позакласною роботою (секції, гуртки), темпом упровадження новітніх освітніх технологій, харчуванням дітей [Рис. 1.2.1].

■ Рисунок 1.2.1. «Оцініть, будь ласка, якість освітніх послуг у Вашій школі за кожною з ознак, де 5 — найвища оцінка (дуже добре), а 1 — найнижча (дуже погано)» (усі опитані вчителі N=690), %

У цілому такі відповіді характерні для всіх населених пунктів і регіонів країни. Втім варто підкреслити, що своє незадоволення матеріально-технічною базою шкіл, а також браком гуртків і секцій значно частіше висловлювали вчителі сільських шкіл.

Баланс позитивних та негативних оцінок наочно доводить, якими саме аспектами роботи шкіл учителі переважно задоволені, а якими ні [Рис. 1.2.2].

■ **Рисунок 1.2.2. Баланс оцінок якості освітніх послуг** (усі опитані вчителі N=690), %

* Разом бали 1 («дуже погано») і 2 («погано»)

** Разом бали 4 («добре») і 5 («дуже добре»)

Оцінки якості освітніх послуг, виставлені вчителями і батьками учнів, зручно порівняти за допомогою середніх значень за 5-бальною шкалою [Табл. 1.2.1]. Помітно, що вчителі здебільшого позитивно оцінюють загальну якість роботи шкіл, а також більше впевнені в питаннях безпеки дітей у школі. Батьки, у свою чергу, частіше, ніж вчителі, задоволені благоустроєм шкільної території, зовнішнім виглядом школи, матеріально-технічним забезпеченням навчального процесу. Втім розбіжності не дуже великі, а думки вчителів і батьків учнів часто збігаються.

■ Таблиця 1.2.1 Порівняння середніх оцінок якості освітніх послуг за 5-бальною шкалою (5 – найвища оцінка, а 1 – найнижча) батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), середні \ стандартні відхилення \ рівні значущості

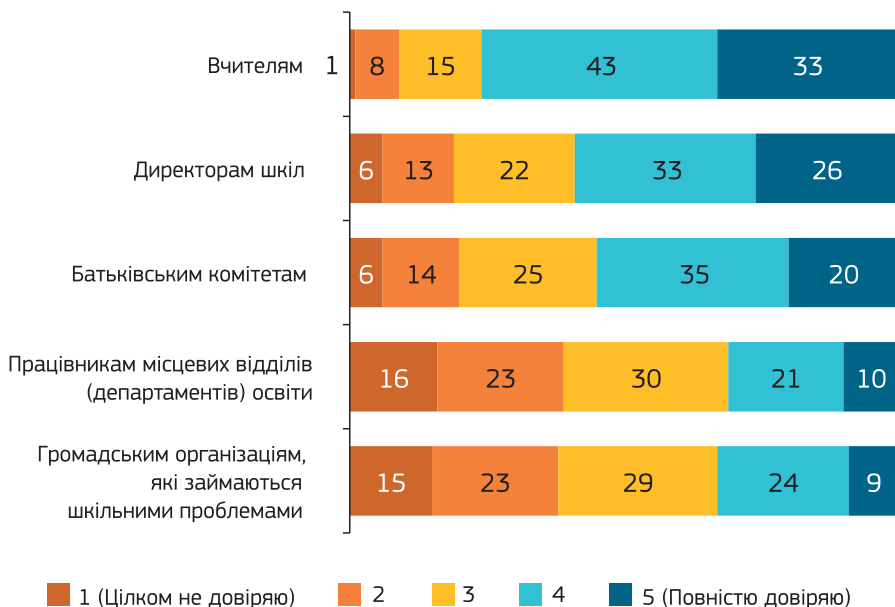
	Батьки школярів		Учителі		значущість t-тесту Стьюдента (p-рівень)
	середнє	стандартне відхилення	середнє	стандартне відхилення	
Загальна якість роботи школи	3.67	0.84	3.80	0.68	0.001*
Об'єктивність оцінювання рівня знань учнів	3.63	0.93	3.60	0.95	0.590
Виховна робота	3.62	1.01	3.60	1.12	0.669
Рівень безпеки дітей	3.36	1.11	3.55	1.06	0.001*
Збереження та зміцнення здоров'я дітей	3.37	1.06	3.49	1.05	0.032*
Зовнішній вигляд школи, благоустрій її території	3.69	1.01	3.32	1.15	<0.001*
Харчування	3.34	1.14	3.27	1.17	0.317
Упровадження новітніх освітніх технологій	3.24	1.12	3.19	1.10	0.396
Робота секцій, гуртків, студій	3.00	1.24	2.98	1.21	0.779
Матеріально-технічне забезпечення	3.22	1.00	2.76	1.09	<0.001*

* Є значущі розбіжності середніх двох незалежних вибірок

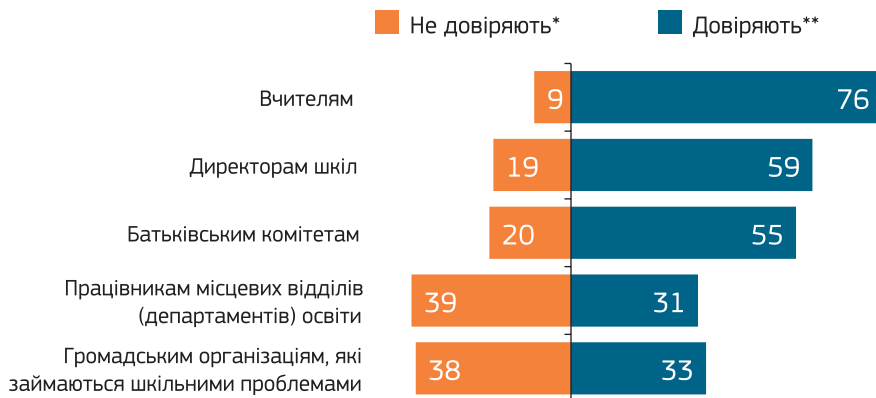
1.3. ДОВІРА СУБ'ЄКТАМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Результати опитування виявили, що вчителі державних ЗЗСО переважно довіряють своїм колегам і радше довіряють директорам шкіл та батьківським комітетам. Ставлення до місцевих відділів (департаментів) освіти та громадських організацій, які опікуються проблемами освіти, суперечливе [Рис. 1.3.1]. Спираючись на баланс оцінок, можна зробити висновок, що цим інституціям учителі скоріше не довіряють [Рис. 1.3.2]. Порівняння середніх оцінок довіри суб'єктам освітнього процесу, виставлені вчителями та батьками школярів, виявило статистично значущі розбіжності. Працівникам шкіл – своїм колегам і менеджменту закладів освіти – учителі довіряють дещо більше, ніж батьки. А працівникам місцевих відділів (департаментів) освіти та громадським організаціям, навпаки, менше [Табл. 1.3.1].

■ Рисунок 1.3.1. «Оцініть, будь ласка, наскільки ви довіряєте наступним суб'єктам освітньої системи, де 5 — повністю довіряю, а 1 — цілком не довіряю» (усі опитані вчителі N=690), %

■ Рисунок 1.3.2 Баланс оцінок довіри суб'єктам освітнього процесу (усі опитані вчителі N=690), %

* Разом бали 1 («цілком не довіряю») і 2 («не довіряю»)

** Разом бали 4 («довіряю») і 5 («повністю довіряю»)

■ Таблиця 1.3.1 Порівняння середніх оцінок довіри суб'єктам освітнього процесу (5 – найвища оцінка, а 1 – найнижча) батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів N=625 і вчителі N=690), середні \ стандартні відхилення \ рівні значущості

	Батьки школярів		Учителі		значущість t-тесту Стьюдента (p-рівень)
	середнє	стандартне відхилення	середнє	стандартне відхилення	
Вчителям	3.83	0.91	3.99	0.95	<0.001*
Директорам шкіл	3.37	1.14	3.61	1.17	0.002*
Батьківським комітетам	3.59	1.11	3.51	1.13	0.106
Працівникам місцевих відділів (департаментів) освіти	3.07	1.07	2.84	1.21	<0.001*
Громадським організаціям, які опікуються шкільними проблемами	3.28	1.06	2.90	1.19	<0.001*

* Є значущі розбіжності середніх двох незалежних вибірок

1.4. ПРОБЛЕМИ ШКІЛ

Найбільша шкільна проблема, що турбує вчителів, – це байдуже ставлення батьків до шкільного життя своїх дітей. З іншого боку, батьки школярів не так часто стурбовані байдужістю вчителів. Окрім цього, найважливішими проблемами вчителі вважають занадто велике навчальне навантаження на дитину, відсутність електронних технологій навчання та перепоповнення класів. Батьки, у свою чергу, найбільше стурбовані необхідністю здавати гроші на потреби школи, а також занадто важким рюкзаком дитини, оскільки треба носити багато підручників. Також батьки частіше, ніж учителі, занепокоєні недостатньою фінансовою прозорістю в школі, тим, що учням складно застави навчальний матеріал без репетитора, незадовільною організацію харчування в шкільних їдальнях тощо. Проблема булінгу, приниження дітей з боку інших учнів також хвилює переважно батьків, ніж учителів [Табл. 1.4.1].

Проблеми школи обговорювали й учителі, які взяли участь у глибинних інтерв'ю. Склався такий **перелік головних проблем**, які порушували учасники інтерв'ю:

- Пасивність батьків школярів, які не цікавляться навчанням дітей, їхнім шкільним життям.
- Відсутність поваги до вчителя з боку батьків, втрата вчителями свого авторитету: *«Авторитет учителя, я вам відверто кажу, він десь на рівні, десь, я не знаю, якогось плінтуса. Кожний батько може нас образити. Я вам зараз скажу правильно: ми не захищені. Правда. Ми не захищені державою абсолютно.»*
- Незахищеність вчителів від свавілля керівництва закладу – *«на сьогодні директор школи має повне право на звільнення вчителя»* – та департаменту освіти: *«ставлення до вчителя, як до безвідмовного»*. Профспілкові комітети вчителів, на думку опитаних, практично не захищають.
- Проблеми з матеріально-технічною базою шкіл (обладнання кабінетів, інтернет, комп'ютерна техніка, ремонт тощо). Зауважимо, що лише декілька учасників інтерв'ю сказали, що їхні школи відремонтовані і повністю забезпечені. Але були й такі, які працюють у школах, де відсутня система опалення, є проблеми з освітленням, вогкістю і грибком тощо.
- Забагато непотрібної паперової роботи, бюрократизм, формалізм: *«дуже багато рутинної роботи. Краще б приділити час дитині, ніж усім цим паперотворенням.»*
- Низька заробітна плата вчителя, у результаті – плінність кадрів, насамперед молодих учителів.
- Інертність учителів старшого віку, які *«досиджують до пенсії»* і не хочуть вчитися новому, запроваджувати інноваційні методи тощо. Проте існує й інша думка, що саме на вчителях цієї вікової категорії тримається школа.
- Низька комп'ютерна грамотність, особливо серед учителів старшого віку: *«Учитель пенсійного віку боїться підійти до ноутбука, боїться включити десь якусь кнопочку, щоб вивести все це на екран.»*

- Великі за кількістю учнів класи.
- Велике навантаження на дітей, багато зайвого, треба спростити програму, особливо в старшій школі.
- По сім уроків на день – забагато, це шкідливо впливає на стан здоров'я дітей.
- Недостатнє харчування дітей: *«Іноді діти приходять і голодні. Я іноді ділюся з ними обідами своїми, тому що є діти голодні. Сидять і дивляться на інших. І в їдальню ходить дитина. З'їла оту порцію нещасну і збирає потім хліб з інших столів, або булочки. І я не роблю зауважень, тому що дитина голодна. Яке можна зауваження зробити. Хочеться їй ще й своє віддати, щоб вона з'їла».*
- Стало важче працювати в класах, де є інклюзивне навчання.

Також до учителів ставили й таке запитання: якби у вас була така можливість, то на що б ви виділили **додаткове фінансування** у вашій школі? У результаті отримано такі відповіді:

- Оновлення матеріально-технічної бази (кабінети природничих наук, спортивний інвентар, поточні ремонти тощо).
- Упровадження новітніх технологій у школі (швидкий інтернет, інтерактивні дошки і віртуальні лабораторії тощо).
- Оплата праці вчителів, зокрема доплата молодим учителям, щоб вони хотіли йти в школу.
- Навчання та перекваліфікація вчителів, які спроможні навчитися новому й змінювати школу на краще.

Таблиця 1.4.1. «Які проблеми Вашої школи, на Вашу думку, є найбільш гострими?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів N=625 і вчителі N=690), %*

	Батьки школярів	Учителі
Байдужість батьків до шкільного життя своїх дітей	—	60
Байдужість учителів	17	—
Занадто велике навчальне навантаження на дитину	37	52
Відсутність електронних технологій навчання	24	50
Переповнення класів	17	33
Занадто важкий рюкзак учня — дитині треба носити багато підручників	41	26

Недостатнє забезпечення підручниками	21	26
Незадовільний стан спортивних та ігрових майданчиків	19	26
Недостатня кількість гуртків, факультативів та спортивних секцій	27	22
Необхідність здавати гроші або інше на потреби школи	41	18
Холодно в приміщеннях навчальних закладів у зимовий час	15	16
Незадовільний стан навчальних приміщень	14	14
Недостатня фінансова прозорість в школі (в роботі керівництва школи)	18	13
Незадовільна організація харчування	21	13
Неможливість учня засвоїти навчальний матеріал без репетитора	27	12
Незадовільна охорона території школи	13	11
Відсутність єдиної форми одягу в учнів	15	7
Низький рівень викладання навчальних дисциплін	17	7
Приниження дітей з боку інших учнів	18	6
Незадовільна якість перевезення у шкільному автобусі	5	3
Приниження дітей з боку батьків	—	3
Приниження дітей з боку вчителів	8	—
Хабарництво в школі	11	2

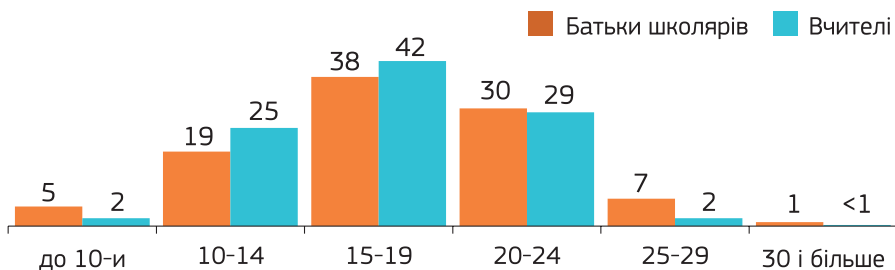
* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

Однією з найбільших проблем шкіл є переповнені класи. Це стосується насамперед великих міст, обласних центрів, де цю проблему вчителі досить часто називають першою за значущістю. Оптимальний за розміром клас, на думку вчителів і батьків школярів, має налічувати 20–25 учнів [Рис. 1.4.1].

Аналогічні відповіді отримано й за результатами глибинних інтерв'ю. Оптимальною кількістю учнів у класі, на думку вчителів, має бути від 15 до 20 осіб, максимальною – 25 осіб. Уважається, що 30 учнів у класі – вже забагато. У молодшій школі, де заняття коротші, а уваги діти потребують більше, бажана кількість учнів – не більше 20. Учителі мали можливість пояснити свою точку зору, чому саме така кількість учнів у класі є оптимальною:

- Учитель повинен тримати в полі зору всіх учнів під час уроку, бачити хто і як працює. Якщо дітей більше 25, учитель не в змозі це робити: деякі діти губляться, «відсиджують урок».
- Оптимальна кількість учнів повинна бути такою, щоб можна було на уроці спитати їх, оцінити, приділити увагу кожному. 25 учнів – це максимум, якщо більше, вже не вистачає часу.
- У класах, де більше 25 учнів, складно підтримувати дисципліну.
- У великих класах складно застосовувати ігрові та групові методи.
- Кількість дітей у класі має бути такою, щоб учнів зручно було поділити на групи. Наприклад, оптимальна кількість дітей у групі – не більше семи (якщо більше, вчителю важко проконтролювати, хто в цій групі що робить). Оптимальна кількість груп – 3 (з чотирма вже працювати важко). Тому зручно, коли дітей у класі не більше 21.
- У багатьох школах класні кімнати не дуже великі, а учням має вистачати місця.

■ Рисунок 1.4.1. «Якою, на Вашу думку, має бути оптимальна кількість учнів у класі?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %

1.5. НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

Сучасні школи потребують реформування за багатьма напрямками. За результатами опитування батькам учнів було складно виділити щось найбільш пріоритетне. На їхню думку, головне – це приділити увагу збереженню та зміцненню здоров'я дітей у школах. Вони також звернули увагу й на те, що потрібні нові навчальні програми й оновлення матеріально-технічної бази, а також участь шкіл у проєктах, грантах тощо. Учителі з цим погоджуються, проте віддають перевагу питанню вдосконалення матеріально-технічної бази шкіл [Рис. 1.5.1]. Щодо напрямів розвитку і реформування освіти в школах різні категорії вчителів мають спільне бачення.

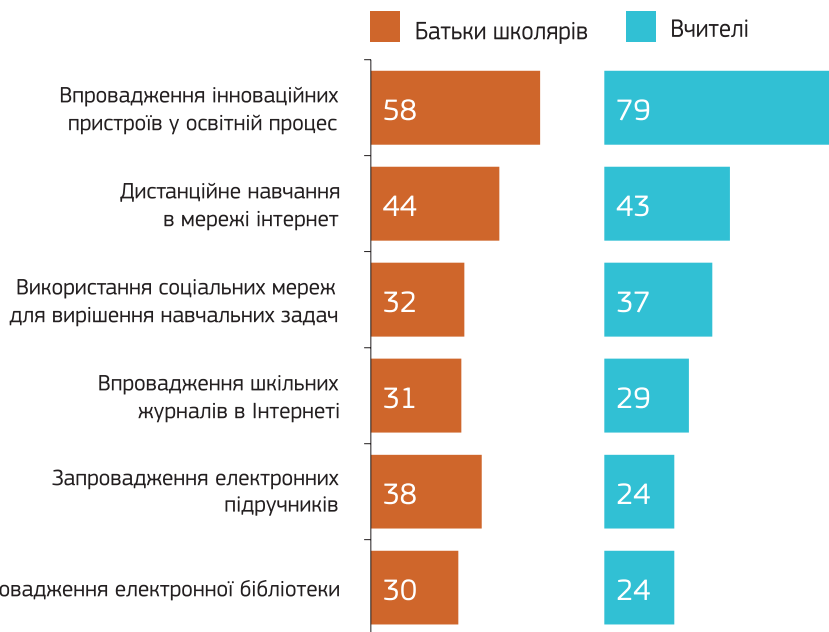
■ Рисунок 1.5.1. «Які напрями розвитку і реформування освіти у Вашій школі ви вважаєте пріоритетними?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %*

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

Важливим напрямом реформування шкіл є впровадження в освітній процес сучасних електронних технологій – інтернету та комп'ютерної техніки, а також збільшення частки використання в навчанні різноманітних пристроїв і гаджетів – інтерактивних дошок, проєкторів, електронних підручників і книжок тощо. Саме впровадження в освітній процес інноваційних пристроїв і вчителі, і батьки школярів вважають найпріоритетнішим завданням сучасної освіти. Ці проблеми стають доволі актуальними під час карантину, коли активно застосовуються різні методи проведення онлайн-занять, дистанційного навчання. Тому опанування методів дистанційного навчання та використання в навчанні соціальних мереж – найбільш важливі напрями розвитку для вчителів [Рис. 1.5.2].

■ Рисунок 1.5.2. «Упровадження яких електронних технологій у Ваші школі Ви вважаєте пріоритетним?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів N=625 і вчителі N=690), %*

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%.

Перерахуємо **пріоритетні напрями реформування освіти**, на яких вчителі акцентували увагу у відкритих інтерв'ю:

- Більше новітніх інтерактивних методик навчання;
- STEM-освіта;
- Комп'ютеризація освіти, розвиток комп'ютерних технологій, робототехніки;
- Пріоритет природничо-математичних дисциплін. Рік математики – вдала ініціатива МОН, тому що *«природничо-математичний напрям шкільної освіти у нас дещо занепав»*;
- Пріоритет іноземної (англійської) мови в навчанні;
- Модульна система навчання: *«Наприклад, перший семестр діти вивчають хімію, фізику. В другому семестрі вони вивчають математику, геометрію. Щоб цього розпилювання не було. Немає часу для заглиблення в якусь тему»*;
- Професійна орієнтація в старшій школі. Якщо в кінці другої ланки навчання стало зрозуміло, що учню не цікаві якісь предмети, немає сенсу вивчати загальну програму надалі. Треба обирати профільне навчання після 9-го класу.
- І найважливіший напрям реформування – це впровадження Нової української школи: *«Зараз уже третій рік ми в цій реформі НУШ, ми бачимо, що дійсно є гарні результати. Дійсно, діти хочуть йти в школу. Створилося дуже гарне матеріальне й освітнє середовище. Знов же помінялася методика»*.

Окремо треба звернути увагу на **Нову українську школу**. Усі вчителі, які брали участь у відкритих інтерв'ю, з великим оптимізмом оцінюють упровадження НУШ. Утім існують певні **проблеми й труднощі НУШ**, з-поміж яких варто виділити такі:

- Нова українська школа передбачає фінансування сучасного навчального обладнання, але перекваліфікація вчителів – більш важливий пріоритет. Навіть з новітніми технологіями немотивовані вчителі з низькою заробітною платою будуть тягти якість освіти донизу.
- Нова українська школа пропонує нові методи, але вчителі вимушені виконувати старі норми. Результат, який учень повинен продемонструвати в кінці року, залишився той самий, але він не відповідає новим темпам навчання. На жаль, нові реформи не звільняють від старих вимог.
- Лише маленький відсоток педагогів дійсно використовує на практиці принципи НУШ. Для зміни системи освіти зроблено багато технічних і методичних кроків, але дуже повільно змінюється кадровий складник. Учителі залишаються ті ж самі, а їхнє ставлення до змін не завжди позитивне.
- Сама концепція НУШ в теорії дуже ефективна. Але її слабка сторона в тому, що принципи НУШ задані зверху вниз і проходять декілька ланок до того, як можуть бути використані безпосередньо в класі з учнем. Тому творча й ефективна концепція перетворюється на додаткове навантаження на вчителя та інструмент впливу на нього.
- Не для всіх шкіл підходить система НУШ, тому що вона розроблена для школи з

достатньою кількістю місця в класі. Якщо немає можливості створювати повноцінні зони (зона відпочинку, зона учня, зона вчителя), то виконання деяких засад НУШ є суто номінальним, і це впливає на якість освіти.

- У той час, як НУШ забезпечується матеріальною базою, у старших класах немає можливості оновити ті матеріали, що необхідні для навчання.
- Проблемою є також часткове забезпечення навіть НУШ, коли можуть бути в школі інтерактивні дошки, але не бути інтернету. Може бути принтер, але не бути ресурсів на закупівлю паперу.
- Компетентнісна освіта є однією із засад НУШ. Але, оскільки навички чи компетентності формуються поступово, побачити результат своєї діяльності у короткій перспективі вчителю набагато складніше, ніж під час вивчення дітьми певного обсягу інформації. Це демотивує. Вчителю важко «гратися» з дітьми, вони хочуть навчати їх.

Ще одним нововведенням і важливим напрямом змін у шкільному житті є **впровадження інклюзивної освіти**. Інклюзивна освіта, зізнаються вчителі, – це складне й суперечливе питання, в якому є свої «за» і «проти». Безумовно, діти з особливими потребами мають право на освіту, а також мають відчувати гідне до себе ставлення. Тому ідея інклюзивної освіти сприймається вчителями переважно позитивно. Проте впровадження інклюзії у школах знаходиться ще на самому початку, і не завжди це працює так, як повинно. **Головні труднощі з утіленням інклюзії**, на думку вчителів, такі:

- Більшість шкіл не готові до впровадження інклюзії, оскільки бракує елементарного обладнання, наприклад, тих же пандусів, підйомників, ліфтів.
- Учителям не вистачає знань і навичок, як навчати дітей з особливими освітніми потребами. Вони часто елементарно не знають, як робити краще.
- Деякі вчителі не розуміють, навіщо в класі дитина, яка не в змозі засвоїти програму, яка приречена відставати в навчанні. Але є вчителі, які не ставлять завдання навчити дитину з особливостями у повному обсязі, якщо вона не здатна навчатися на рівні з іншими. Але ж результативність інклюзивного навчання вимірюється не цим: *«Ми не говоримо, що вони зможуть вивчити якийсь матеріал, ні. Але інклюзія й покликана на те, щоб навчити дітей не просто азам предметів, а навчити спілкуванню з людьми. Як навіть увімкнути той самий чайник, як помити після себе чашку. Цьому вчать в школі».*
- Учителі не знають, як поводити себе в ситуації, коли дитина з особливими освітніми потребами заважає вести урок, відволікає увагу інших від уроку. Учителі не завжди можуть впоратись із таким навантаженням, навіть якщо в класі працює асистент.
- Інклюзивна освіта впроваджується поки що досить повільно. Класи, де поряд зі звичайними дітьми навчаються діти з особливими потребами, вже є, але асистентів вчителя для таких класів не вистачає. Або на посаді інклюзивних асистентів вчителя працюють некваліфіковані робітники, які вважають своїм обов'язком зробити лише так, аби інклюзивна дитина на уроці просто не заважала.

- Існує думка, що суспільство не готове до інклюзивної освіти, діти жорстокі, а батьки упереджені: *«Давайте говорити відверто. Наше суспільство до такого не готове. Коли діти тицяють пальцем. Ну потім-то вони, звісно, звикають... Діти не готові, батьки ще більше не готові. Скандали виникають, коли така дитина в клас потрапляє. Бо, на жаль, наше суспільство до цього не готове. Ми ще не виховані так, щоб до цих людей ставитися толерантно. До цих дітей»*. Ніхто не говорить, чим вимірюється рівень готовності суспільства. Суспільство не може стати готовим в один момент. Школам потрібно розуміти, що процес заперечення й упередження є таким же нормальним в процесі адаптації, як і фінальне прийняття нової реальності. До речі, дехто з учителів розповідає, що діти адаптуються до однокласників з особливими освітніми потребами досить швидко, починають допомагати один одному тощо. Набагато складніше переконати батьків, які мають певні упередження щодо цього питання.

Інклюзивна освіта ще тільки починає впроваджуватись, але перші позитивні результати і висновки вже з'являються: *«У нас є такі класи. І вже третій рік поспіль у нас така освіта впроваджується в деяких школах. Є результат маленький-маленький, але він є. А саме: ці діти перестали боятися людей, у них почали з'являтися друзі»*.

Пріоритетною у реформуванні освіти можна вважати зазначу увагу до **підготовки самого вчителя**, підвищення його фаховості, що має впливати на покращення якості освіти. Учителі, які взяли участь у відкритих інтерв'ю, розповідали, що, як і раніше, регулярно проходять атестацію й обов'язкове підвищення кваліфікації на курсах (150 годин кожні 5 років або по 30 годин щороку). Зазвичай кваліфікацію вони підвищують у державних закладах, на базі курсів підвищення кваліфікації, інститутів післядипломної освіти, інститутів вдосконалення тощо. Останнім часом для вчителів відкриваються майже безмежні можливості підвищувати кваліфікацію поза цих інституцій у недержавному секторі або здобувати самоосвіту за допомогою інтернет-ресурсів на курсах онлайн-платформ, таких як EdCamp, EdEra, Prometheus, «На Урок», «Освіта», «Ранок»; брати участь у вебінарах на онлайн-платформах «Всеосвіта», «Освіторія» тощо. Багато контенту є повністю доступним і безкоштовним, сплачувати на деяких платформах потрібно лише за отримання сертифіката. Втім безкоштовних можливостей багатьом вчителям цілком вистачає.

Особливої різниці між державними та недержавними інституціями, що надають освіту, вчителі не бачать. Проте так вважають ті, хто має досвід підвищення кваліфікації лише у державних закладах. Звісно, є розбіжності в тому, що державні заклади завжди безоплатні, а недержавні можуть надавати послуги за гроші. Але деякі вчителі, які мають більше досвіду навчання на різних курсах, віддають свій голос на користь недержавних закладів, пояснюючи свій вибір тим, що у державних закладах викладання предметів більш академічне, проходить частіше у форматі традиційних лекцій, а приватні заклади акцентують більше уваги на здобутті практичних навичок, організують заняття у форматі тренінгів: *«Коли я їздила на тренінги, то був реальною тренінг. Там тобі не просто розказують про групові методи, а реально тебе*

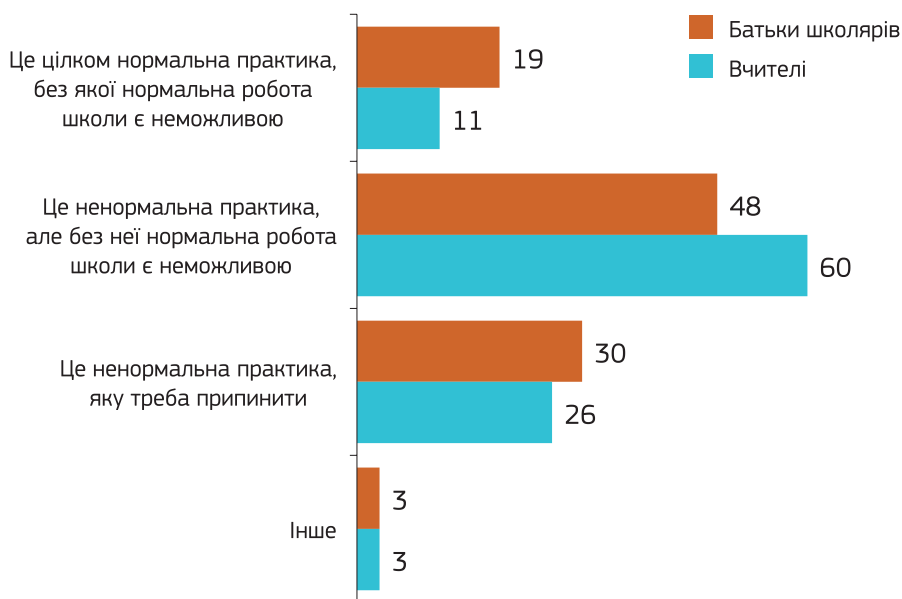
вчать. Конкретно формують твої компетенції. Це ті, що недержавні. А державні я ще жодної не бачила, от скільки разів ходила на підвищення. Жодного разу мене там нічому нормальному не навчили. Простіше написати роботу, здати і забути. Вони так само не готові працювати по-новому».

Утім учителі запевняють, що намагаються взяти все корисне на будь-яких курсах і в будь-якому форматі: *«Я в державному більш профільну інформацію отримала, а недержавному – більш сучасну. І та, і та важлива».* Але вони підкреслюють, що більш корисними є практично орієнтовані заняття. Хочеться не просто почути, а й побачити і спробувати якісь нові методи, прийоми організації уроку, мотивування учнів, групові форми роботи у класі тощо. Одразу виникає бажання застосувати такі знання і навички під час уроків у своїх класах.

РОЗДІЛ 3. БЛАГОДІЙНА ДОПОМОГА БАТЬКІВ

Більшість батьків учнів (78 %) і викладачів державних ЗЗСО (86 %) вважає, що практика збирання грошей на потреби школи є ненормальною. Проте, майже половина батьків (48 %) і більшість учителів (60 %) ставляться до цього питання толерантно, оскільки бюджетного фінансування шкіл на всі потреби не вистачає, і без батьківських коштів нормальна робота шкіл неможлива [Рис. 2.1].

■ Рисунок 2.1. «Яке з суджень найкраще описує Ваше ставлення до збирання грошей на потреби школи?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %

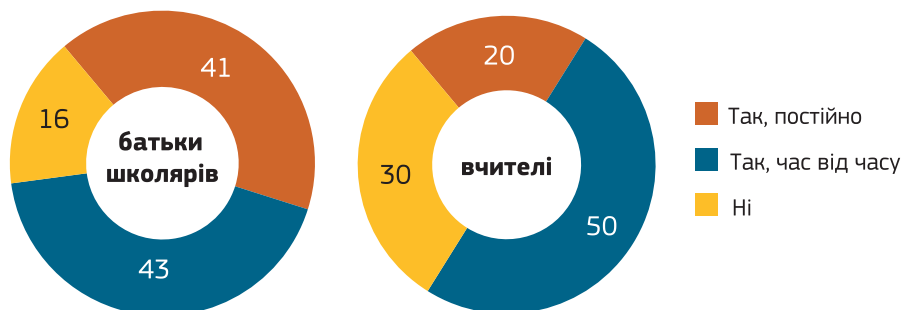
Дещо з більшим розумінням до практики збирання батьківських коштів ставляться вчителі шкіл, що розташовані у великих містах, в обласних центрах. Інші ознаки на розподіл відповідей учителів на це запитання суттєво не впливають, думки досить однорідні [Табл. 2.1].

■ Таблиця 2.1. Ставлення вчителів, що проживають у населених пунктах різного типу, до практики збирання батьківських грошей на потреби школи (усі опитані вчителі $N=690$), %

	НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ			
	обласні центри	інші міста	СМТ	села, селища
Це цілком нормальна практика, без якої нормальна робота школи не можлива	18	11	9	7
Це ненормальна практика, але без неї нормальна робота школи є неможливою	60	59	59	62
Це ненормальна практика, яку треба припинити	19	27	26	29
Інше	3	3	6	2

За словами більшості батьків школярів (84 %) і вчителів державних ЗЗСО (70 %), батьки учнів отримують пропозиції щодо надання школі благодійної допомоги. Але батьки вдвічі частіше, ніж учителі, повідомляють, що це трапляється регулярно. Утім учителі вдвічі частіше, ніж батьки, повідомляють, що таких пропозицій батьки не отримують взагалі [Рис. 2.2].

■ Рисунок 2.2. «Чи пропонують у вашій школі батькам надавати благодійну допомогу на потреби школи чи на інші додаткові цільові витрати?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %

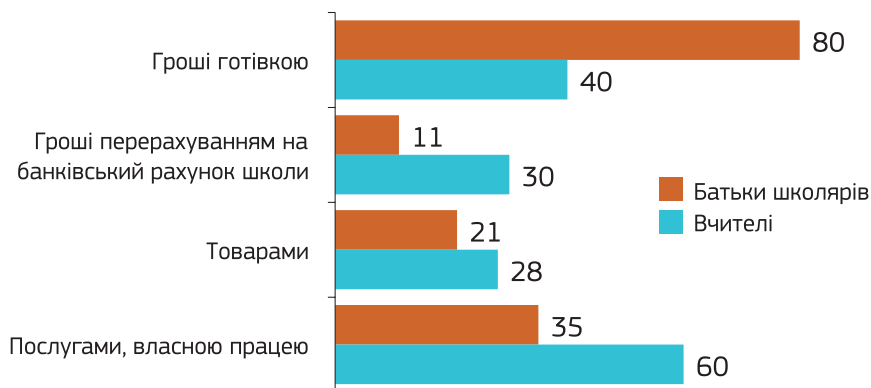
Практика надання благодійної допомоги на потреби школи поширена в усіх населених пунктах. Дещо рідше такі пропозиції отримують батьки учнів сільських шкіл, а в обласних центрах батькам частіше пропонується така допомога школі на регулярній основі [Табл. 2.2].

■ Таблиця 2.2. Практика надання батьками благодійної допомоги на потреби школи за словами вчителів, що проживають у населених пунктах різного типу (усі опитані вчителі N=690), %

	НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ			
	обласні центри	інші місця	СМТ	села, селища
Так, постійно	32	22	15	12
Так, час від часу	42	49	56	53
Ні	26	29	29	35

Думки батьків й учителів щодо змісту благодійної допомоги мають значні розбіжності. За словами батьків найпоширенішою допомогою є грошові внески готівкою. Натомість вчителі запевняють, що найбільш поширений варіант допомоги – це власна праця або інші послуги, що надають батьки на користь школи [Рис. 2.3].

■ Рисунок 2.3. «В якому вигляді у вашій школі частіше пропонується батькам надавати благодійну допомогу на потреби школи?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=523 та вчителі N=481 в школах, де пропонують надавати благодійну допомогу), %*

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

Структура батьківської допомоги суттєво відрізняється в населених пунктах різного типу. У невеликих населених пунктах – селища міського й сільського типу, селах та селищах – допомога переважно надається товарами й послугами. У містах порівняно частіше допомога надається грошима, причому в обласних центрах – переважно перерахуванням на банківський рахунок школи [Табл. 2.3].

Таблиця 2.3. Варіанти благодійної допомоги на потреби школи за словами вчителів, що проживають у населених пунктах різного типу (усі опитані вчителі N=690), %*

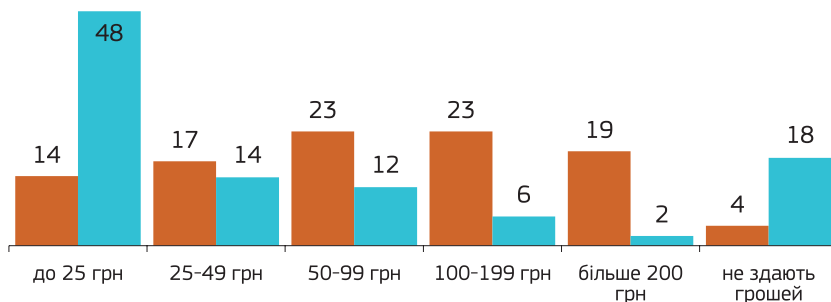
	НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ			
	обласні центри	інші міста	СМТ	села, селища
Гроші готівкою	37	44	26	43
Гроші перерахуванням на банківський рахунок школи	54	33	21	10
Товарами	18	29	36	30
Послугами, власною працею	43	58	72	71

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більше 100%

Також батьки школярів і вчителі мають досить різні уявлення про розмір грошової допомоги на потреби школи. Майже половина вчителів запевняє, що грошова допомога не перевищує 25 гривень на одного учня щомісяця. Натомість 18 % учителів запевняють, що грошову допомогу школі батьки учнів не надають взагалі. За словами батьків їхні щомісячні грошові внески значно вищі, а практика здавання грошей існує в 96 % шкіл [Рис. 2.4]. Окрім цього, зауважимо, що чим більші населені пункти, тим більші суми називають учителі (наприклад, в обласних центрах більша половини відповідей учителів розташована в діапазоні від 25 до 200 гривень).

Напрями витрат благодійних внесків батьків – це переважно поточні й капітальні ремонти класів і школи, закупівля підручників та інших дидактичних матеріалів, миючих засобів, паперу, картриджів до принтерів тощо, а також харчування дітей в шкільних їдальнях. Структури витрат за словами батьків і вчителів досить схожі, але є суттєва розбіжність за одним пунктом. Більшість батьків запевняє, що кожного року їм доводиться здавати гроші на подарунки вчителям і директорів. Учителі вважають, що це не дуже поширена практика [Рис. 2.5].

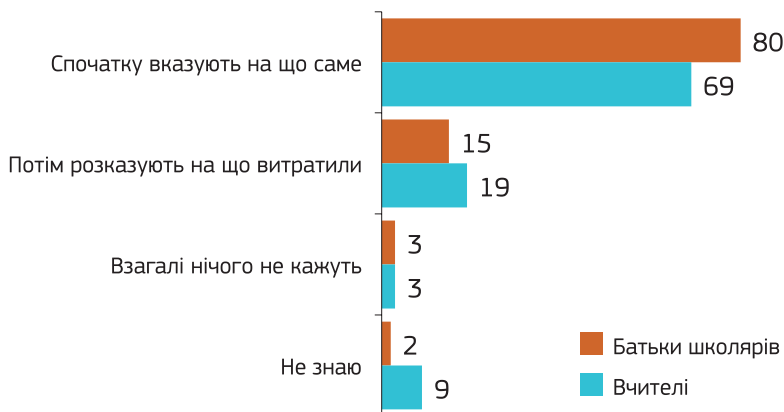
■ Рисунок 2.4. «Скільки в середньому щомісяця з розрахунку на одного учня здають батьки на потреби школи у вашій школі?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=523 та вчителі N=481 в школах, де пропонують надавати благодійну допомогу), %

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100% ** Оплата послуг тих, хто це виконує

Майже всі батьки, за їхніми словами, поінформовані щодо потреб, на які здають кошти, більшість попереджені про ці потреби заздалегідь. Учителі підтверджують це [Рис. 2.6]. У містах порівняно частіше інформують батьків про витрати вже потім, коли кошти витрачено [Табл. 2.4].

■ Рисунок 2.6. «Якщо у вас батьки здають благодійні внески, то як це частіше відбувається: батькам кажуть на що саме треба здати кошти, або спочатку вони здають кошти, а потім їм розказують на що саме їх витратили?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=523 та вчителі N=481 в школах, де пропонують надавати благодійну допомогу), %

■ Таблиця 2.4. Як відбувається збирання коштів на потреби школи за словами вчителів, що проживають у населених пунктах різного типу (усі опитані вчителі N=690), %*

	НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ			
	обласні центри	інші місця	СМТ	села, селища
Спочатку вказують на що саме	64	68	71	73
Потім розказують на що витратили	27	21	11	13
Взагалі нічого не кажуть	4	4	2	4
Не знаю	5	7	16	10

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

Збирають кошти у школах переважно самі батьки – представники батьківського комітету або обрані особи з числа батьків. На це вказують батьки школярів і вчителі. Проте спостерігаються суттєві розбіжності щодо ролі класних керівників у збиранні коштів. Четверть опитаних батьків учнів тих шкіл, де батькам пропонують надавати благодійну допомогу, зазначили, що класні керівники долучаються до збирання батьківських коштів, але самі вчителі вважають ці випадки мало поширеними [Рис. 2.7].

■ Рисунок 2.7. «Хто саме займається збором коштів у вашій школі?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=523 та вчителі N=481 в школах, де пропонують надавати благодійну допомогу), %*

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

На тему батьківського самоврядування й допомоги школі розмірковували й учителі, які взяли участь у відкритих інтерв'ю.

Батьківське самоврядування має досить суперечливий статус у сучасній українській школі. За законом батьківських комітетів як таких не має бути. І дійсно є такі школи, де робота батьківських комітетів повністю зупинена: *«У нас міській голова суворо заборонив батьківські комітети, аж до звільнення»*. У Законі України «Про освіту» говориться, що оновлення матеріально-технічної бази й утримання закладу повні-

стю покладається на засновника. Але на практиці коштів на забезпечення і розвиток шкіл часто бракує, тому школи покладаються на спонсорів і передусім на благодійну допомогу батьків. Спираючись на розповіді вчителів, можна зробити висновок, що більшість шкіл мають батьківські комітети, хоча правила, за якими вони формуються, і засади, на яких вони працюють, можуть мати розбіжності. Найчастіше створюється така вертикаль: батьки учнів у кожному класі обирають батьківські комітети, представники яких (зазвичай один чи двоє батьків) делегуються до батьківського комітету школи, який уже розв'язує проблеми і впливає на рішення на рівні школи в цілому. Батьківські комітети можуть існувати на засадах громадської ініціативи або ж мати певний юридичний статус, стати громадською організацією, що дає змогу батькам брати участь у проєктах і залучати до школи додаткові бюджетні кошти. Ініціативи, пов'язані з діяльністю батьківських комітетів, майже завжди йдуть з боку батьків: *«Батьки частіше хочуть допомогти, чим їх про щось просять».*

Зазвичай батьківський комітет школи створює фонд для благодійних внесків батьків і керує витратами цього фонду. Усі вчителі підкреслюють, що допомога батьків цілком добровільна, нікого не примушують здавати кошти. Проте, деякі вчителі зізнаються, що батьки, які уникають такої допомоги можуть мати певні проблеми: *«Коли починаєш не здавати – на тебе косо дивляться».*

Фінансова допомога школі – безумовно головна, а буває, що й єдина функція батьківського комітету. Деякі вчителі досить скептично оцінюють такий формат участі батьків у шкільних справах, коли допомога обмежується лише збиранням коштів: *«Вони збирають гроші на потреби. Я не бачила ще таких батьків, які б хотіли займатися розвитком чи вихованням дітей. Їм простіше здати гроші і забути. І зрозуміти, що вони виконали всі свої батьківські обов'язки відносно своїх дітей».* Проте, існують і досить позитивні приклади співпраці батьків зі школою. У деяких школах адміністрація закладу радиться з батьківськими комітетами щодо організації навчальної та виховної роботи або позашкільних заходів. Є приклади створення шкільних рад, до складу яких входять представники педагогічного колективу, адміністрації школи, делеговані представники батьківського та учнівського самоврядування.

Щодо довіри до батьківських комітетів, щодо витрати коштів, благодійних внесків, ситуація в різних школах різна. Десять учителів категорично не довіряють батьківському самоврядуванню, проте в більшості шкіл, навпаки, така довіра є. Довіра виникає із співпраці. Там, де вчитель і батьки об'єднуються для розв'язання спільних проблем, існує й довіра: *«Маю високий рівень довіри, тому що такими справами переймаються життям школи чи класу тільки свідомі батьки, яким це дійсно цікаво, і які переживають як за і за своїх, і за інших дітей».* Там, де вчитель дистанціюється – *«Я від цього стараюся відсторонитися. Це їхні гроші, і хай вони їх витрачають, як хочуть. Тому що влізти в це – буде собі дорожче»* – довіра зникає.

Учителі розповідають, що в усіх школах, де працюють батьківські комітети, вони відіграють важливу роль у житті школи. Майже всі вчителі, з якими проводились відкриті інтерв'ю, впевнені, що на сьогоднішній день більшість українських шкіл обійтися без

благодійної допомоги від батьків однозначно не може: *«Яке б місто багате не було, місцевий бюджет не може забезпечити всі потреби дітей в школі. Хоча фінансується на разі непогано, але все одно всі потреби не перекриваються»; «І все одно, батьки як утримували школу (бо вони раніше більше утримували), так і зараз частинку утримують»; «Школа повинна фінансуватись! Якщо її держава не фінансує, то ми шукаєм різні можливості»; «Коли грошей немає, і директор бігає скрізь, то, звичайно, допомога батьків буде тоді суттєвою». Відповіді, як без батьківської допомоги виживати школи в умовах недофінансування, учителі не мають, хоча такий стан речей вчителів не влаштовує: *«Це соромно, коли повинна робити це держава, а частково це роблять батьки. Цього не повинно бути!».**

Існують різні практики щодо збирання батьківських коштів у школах. У деяких із них, як і раніше, батьки здають певну суму на потреби класу і окремо – на потреби школи. В інших – у фонд школи вже не збирають, проте фонди класу і досі існують: *«З департаменту освіти приходили, місцева влада почала на всіх рівнях кричати: “Заборонити!”. І ми припинили будь-яке збирання батьківських коштів на рівні школи. На рівні класів, то там ще є»; «І на що вони ще можуть піти – це купити для своїх дітей якісь зошити навчальні. Знаєте, ті, що на друкованій основі. Якщо вчитель пропонує це, якщо є згода всіх батьків, вони протокольоно дають згоду, тоді вони можуть своїм дітям купити. Але це ж вони не школі купують. Це ж вони купують своїм дітям для того, щоб було ефективнішим їхнє навчання. А на школу останнім часом взагалі нічого». Більшість учасників інтерв'ю зазначали, що збирання коштів на потреби школи було припинено рік або два тому.*

Учителі мають також різне ставлення до збирання батьківських коштів. Дехто вважає, що це справа батьків, вирішувати, як покращити умови навчання і відпочинку дітей у школі: *«Хочуть вони в кабінеті щось покращити, вони самі там вирішують, що хочуть. Чи шпалери помінять, чи що. Ми туди не ліземо». Але деякі вчителі обговорюють з батьками, які потреби є першочерговими: «Якщо мені конкретно якось припекло і треба, і я розумію, що від школи я це не отримаю, або отримаю через рік, то, звичайно, ми звертаємось до батьків. Звісно, намагаємось, щоб це було все по мінімуму». Зазвичай вчителі підкреслюють, що батьківська допомога є повністю добровільною: *«Якщо не хочуть, то не роблять. Так ніхто нікого не змушує». Тому, як вважають деякі вчителі, збирання коштів – не досить відповідна назва для батьківської допомоги: «Це не збираються кошти, це просто батьками перераховуються кошти на рахунок закладу. Я не можу це назвати збором коштів, бо збір коштів – це коли кожен батько приносить в школу відповідну суму грошей. А тут просто, хто має можливість, переказує. Хто не має можливості, не переказує. Така справа, добровільна».**

За словами вчителів, батьки найчастіше збирають гроші на такі речі:

- подарунки та солодощі для дітей на День Святого Миколая та інші свята;
- технічне оснащення класів (телевізори, проектори, комп'ютери тощо);

- екскурсії;
- ремонт класу (освітлення, фарби, шпалери, штори або жалюзі, меблі, килими тощо);
- кольоровий папір, білий папір, інша канцелярія;
- допоміжні посібники, прописи, дидактичні матеріали;
- побутові речі – мило, серветки, туалетний папір, миючі засоби тощо.

Окрім грошової допомоги батьки іноді допомагають іншим чином. Наприклад, матеріалами для трудового навчання, або канцелярськими товарами, книжками, спортивним інвентарем, товарами для ремонту – *«можуть ще принести банку фарби. Тобі можуть заактувати просто і актом передати на школу».*

Відомо, що вчителі, класні керівники раніше збирали кошти на потреби класу і школи. Проте, майже всі вчителі, які брали участь в глибинних інтерв'ю, стверджують, що зараз збиранням батьківських коштів займаються винятково самі батьки, батьківські комітети: *«Збирають голови батьківських комітетів в класі, а потім передають вже голові батьківського комітету школи».* Персонал школи до збирання батьківських коштів жодного відношення не має: *«Я знаю, що мої колеги так само як і я це питання переклали на батьків, тому що зараз за цим дуже сильно слідкують. Та і воно ж набагато простіше, розумієте? Батьки самі між собою розібраться не можуть — хто скільки грошей здав, хто не здав, куди вони пішли. То зійшлися ті гроші, то не зійшлися. Краще бути від цього подалі».* Утім у деяких школах класні керівники все ще погоджують з батьками потреби класу, які товари треба придбати: зазвичай це дидактичні матеріали або канцелярія, для більш ефективної витрати зібраних коштів.

Брак найнеобхіднішого для проведення уроків змушує вчителів витратити власні кошти. Не всі так роблять, але це досить поширена практика: *«Вчитель багато що сам закуповує – літературу спеціалізовану ми самі закуповуємо, нам ніхто цього не компенсує, все за свої кошти».*

Здавати гроші на потреби школи від учителів зазвичай не вимагають, багато хто з опитаних дивувався, що десь існує така практика. На потреби класу – так, на школу – ніколи. Хіба що збираються гроші на подарунки до Дня вчителя або на день народження когось із колег, але такі традиції існують в будь-якому робочому колективі. Проте не дуже добре, коли гроші на подарунок, зазвичай директора, збираються примусово: *«хочеш-не-хочеш, треба здати».* Про такі ситуації вчителі зізнавались. Але все ж існують такі школи, де вчителі вимушені здавати власні кошти на потреби школи: *«Якщо такий є форс-мажор, то здають, хто скільки може. Деякі школи в нас, не наша школа, а просто в районі я знаю, що здавали і одnodенний заробіток, щоб був в фонд закладу свого. Якщо хотіли щось там зробити або купити якийсь принтер для себе, чи будь-що для вчителів. І такі були випадки. Нам доводилось здавати на папір, на картридж до принтера, на бланки грамот або подяк».* В іншій

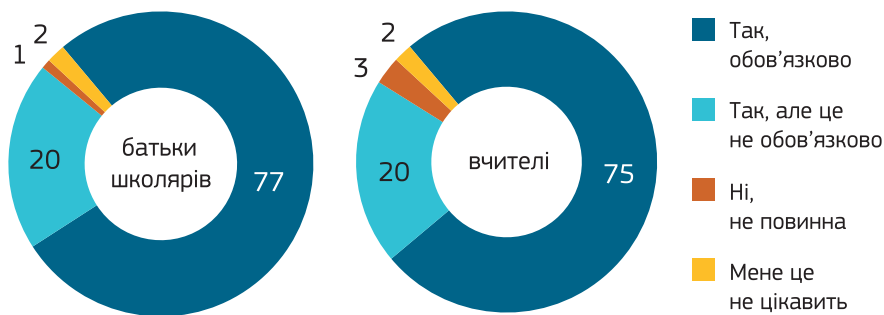
школі така практика існувала до минулого року – *«на ремонт класу, коридорів, на фарбу, на все здавали»*, – але зараз припинилось.

Про єдину систему відкритих бюджетів шкіл більшість опитаних учителів не чула. Серед учителів, які взяли участь в інтерв'ю, лише одна з учасниць знала про що йдеться: *«Це така база даних, де школи зі всієї України викладають інформацію про те, як витрачаються у них гроші. Наприклад, батьки перед тим, як збирати, гроші на пластикові вікна, можуть зайти і подивитися, що ці гроші вже виділено, і ті вікна будуть купувати не за батьківські гроші, а встановлять за гроші громади»*. У цілому, отримані у відкритих інтерв'ю дані, збігаються з даними масового опитування вчителів.

РОЗДІЛ 3. ЗВІТУВАННЯ ШКОЛИ ПЕРЕД БАТЬКАМИ

Більшість учителів вважає, що адміністрації шкіл повинні обов'язково звітувати перед батьками щодо різних питань життя шкіл, насамперед про витрати батьківських і бюджетних коштів, а також про нововведення в освітньому процесі. У цьому питанні вчителі й батьки школярів одностайні [Рис. 3.1]. Так вважають усі опитані вчителі, проте, зазначимо, що молоді вчителі дещо рідше впевнені, що звітування є обов'язковим [Табл. 3.1].

Рисунок 3.1. «Чи повинна адміністрація школи звітувати з різних питань життя школи, перед батьками або іншими опікунами учнів?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %

Таблиця 3.1. Оцінка можливості дати дітям хорошу шкільну освіту в Україні за останні 3 роки (усі опитані вчителі $N=690$), %

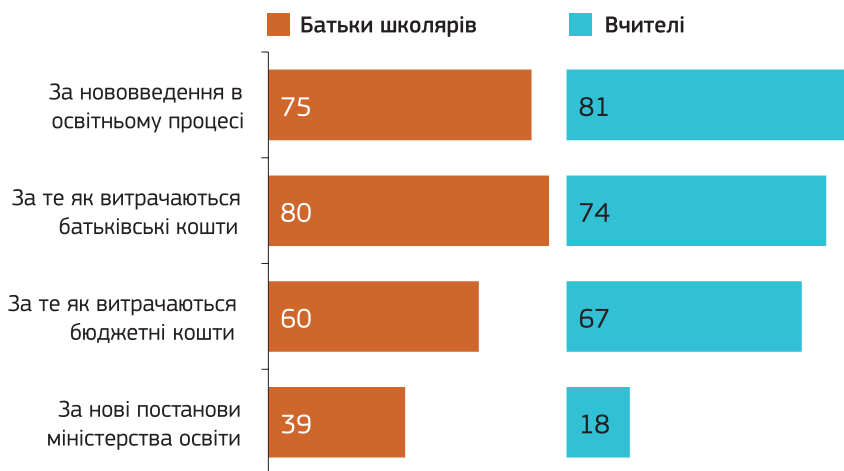
	Вік учителів			
	До 35 років	36-45 років	46-55 років	56 років і старші
Так, обов'язково	65	75	74	79
Так, але це не обов'язково	20	22	19	18
Ні, не повинна	10	1	3	2
Мене це не цікавить	5	2	4	1

Школи повинні звітувати про нововведення в освітньому процесі, а також про те, як витрачаються батьківські й бюджетні кошти. Ці питання так само турбують і батьків школярів. Звітування шкіл про нові постанови МОН ще більше цікавлять батьків, а учителі дізнаються про це з інших джерел [Рис. 3.2].

Найбільш зручною і для вчителів, і для батьків учнів формою звітування є оприлюднення звітів на інтернет-сторінці школи та усні звіти на загальних батьківських зборах [Рис. 3.3].

Звітувати мають передусім директор або завуч та батьківські комітети. Багато хто з батьків школярів вважає, що звітувати мають і класні керівники, але вчителі зазвичай з цим не погоджуються [Рис. 3.4].

Рисунок 3.2. «За якими видами діяльності школи повинні звітувати?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=601 та вчителі N=651 які вважають, що школа має звітувати перед батьками), %*

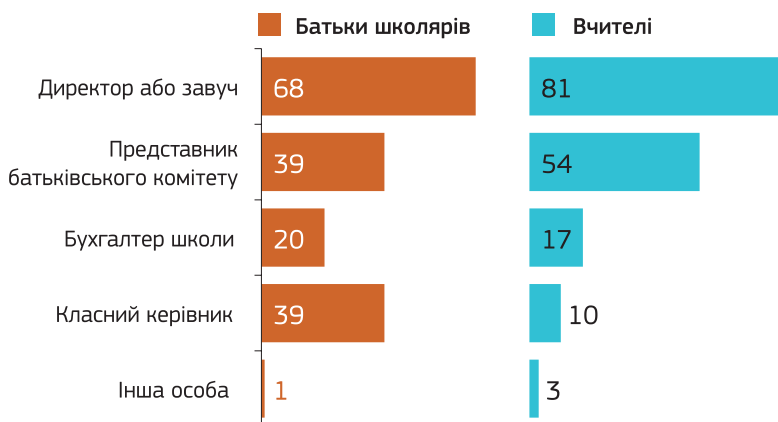
* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

■ Рисунок 3.3. «За якими видами діяльності школи повинні звітувати?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=601 та вчителі N=651 які вважають, що школа має звітувати перед батьками), %*

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

■ Рисунок 3.4. «Хто має звітувати?» – порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=601 та вчителі N=651 які вважають, що школа має звітувати перед батьками), %*

Майже всі вчителі, які були опитані методом відкритого інтерв'ю, зазначили, що звітування в школах відбувається. Найбільш поширеною формою його є проведення загальних батьківських зборів, на яких звітує адміністрація школи про всі важливі події та показники шкільного життя. Зазвичай такі збори відбуваються один раз на рік: *«Щороку звіт керівника закладу перед батьківською громадськістю і зацікавленими особами. І там в тому числі є фінансовий звіт. І все чітко. І про роботу, і про фінанси. Про все щороку керівник звітує»*. У деяких школах звітування відбувається дещо в іншому форматі. Наприклад, це конференція або рада школи, на яких присутні представники батьківського самоврядування, які потім розповідають про головні висновки звітів адміністрації вже на батьківських зборах у своїх класах. Лише одна з учасниць повідомила, що звітування адміністрації у форматі зборів не відбувається, пов'язуючи це із скасуванням у цій школі батьківських комітетів.

Можна зробити висновок, що саме активне батьківське самоврядування стимулює адміністрацію шкіл більш відповідально ставитись до звітування: *«Якщо батьки доброзичливо відносяться і завжди ідуть на зустріч, допомагають, то я думаю, тут якась співпраця повинна бути»*.

Опитані вчителі не мають сумнівів у тому, що звітування школи перед батьками є обов'язковим: *«Батьки повинні, хочуть і повинні знати все про перебування їх дітей у школі. Про все»*, *«А як інакше батькам дізнаватись про те, що відбувається в школі?»*, *«Усе повинно бути прозоро!»*.

Іноді звітування носить дещо формальний характер – звіти є, але вони мають надто складну форму: *«Можна сказати, що школа звітує. Висить у нас паперовий звіт біля бухгалтерії. Ви думаєте, там у тому звіті хтось зможе розібратися?»*. Тому, як зазначають учителі, усні звіти потрібні, оскільки так виникає можливість щось уточнювати, ставити питання: *«Де є комунікація, там буде більше толку. От я хотіла б бачити живе слово і бачити обличчя людей»*. Але й усної доповіді буває замало, тому що фінансова інформація, числові дані погано сприймаються на слух: *«На зборах неефективно. Повна зала людей. Ви думаєте, що там хтось реально слухає? Ну є такі одиниці, хто записує»*.

Тому більшості викладачів пропонує доповнити усне звітування на зборах розміщенням звітів на інтернет-сайтах закладу у зрозумілій формі, до того ж цього вимагає чинне законодавство: *«На сайті кожної школи, ст. 30 Закону, вимагає прямо розміщувати інформацію про прозорість використання коштів. І на кожному сайті кожної школи, які мають свої сайти, звітують – один раз у квартал, про використання бюджетних коштів, про використання всіх коштів, які є»*. Деякі школи так і звітують: *«І ми маємо сайт школи, і на цьому сайті школи розміщена повністю інформація. Він так і називається "Звіт директора за такий-то навчальний рік"»*, але із інтерв'ю відомо, що так роблять далеко не всі школи.

Онлайн-формат більшість вчителів вважає найбільш зручною формою звітів. Краще, радять учителі, додатково використовувати групи у Вайбері, де зареєстровані зазви-

чай майже всі батьки: *«Зараз у нас поробили оці Вайбер-групи батьків. Можливо, готувати й кидати таку коротеньку інформацію туди».*

В онлайн-форматі звіти повинні з'являтися значно частіше, ніж раз на рік: *«Найкраще, якби адміністрація звітувала на сайті закладу, навіть не щороку, а для прикладу, кожного місяця виставляла інформацію чи коротенький звіт, що було в закладі, які заходи, яким чином це реалізовувалось, хто в яких брав участь і так далі. І взагалі що робиться у закладі продовж певного періоду. І чим частіше, тим краще».* А вже в кінці року має бути глобальний узагальнювальний звіт.

Про що школа має звітувати перед батьками, крім фінансових звітів? Учителі вважають, що батькам треба знати про освітню діяльність, показники якості знань дітей, успішності навчання, про рейтинг школи, результати ЗНО, про досягнення школярів, участь в олімпіадах, конкурсах, змаганнях, про виховну роботу в школі. Звіти повинні висвітлювати питання матеріального забезпечення – що в школі змінилося, чого не вистачає. Також, вважають вчителі, батьки мають бути поінформовані про підвищення кваліфікації учителів. І ще одне побажання – не приховуючи, повідомляти батьків про шкільні проблеми: *«Ну якщо якісь і негаразди, то цього ж теж приховувати не треба, бо все одно ж всі все знатимуть».*

Звітувати вважають учителі має керівництво, адміністрація школи – директори і заступники, кожен за своїм напрямом: *«Якщо це виховна робота чи залучення дітей до якоїсь діяльності, то завуч з виховної роботи», «Заступник з науково-методичної роботи про досягнення в МАН, наприклад».* Також, якщо в школі працює батьківський комітет, який залучений до витрат коштів, то має звітувати й голова комітету. До того ж *«якби був би бухгалтер у школі, звісно, і бухгалтер звітував би».* Ба більше: *«Я б навіть кухара поставила, хай би він звітував».*

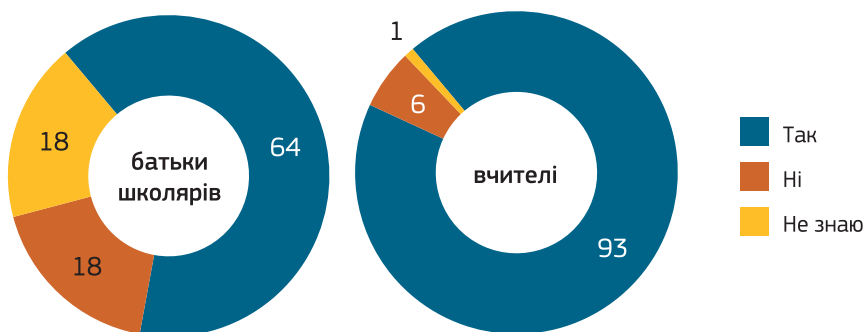
На думку деяких учителів, звітувати також повинен керівник управління освіти перед всією громадою: *«Він має сказати, який кошторис має місто, які статті розхідні, які статті недоторкані. Має бути ця інформація, батьки повинні все це бачити. І тоді, можливо, якщо б батьки все це бачили, можливо, тоді б і не було питань допомагати чи не допомагати школі, розумієте? Прозорість оця має бути».*

Учителі підкреслювали важливу роль, яку відіграють звіти, прозорість у наданні інформації батькам: *«Все це спонукає і все це мотивує, стимулює для того, щоб саме в цю школу віддати дитину. Почувши звіт директора, батьки роблять свої висновки. А ми знаєм, що за кожною дитиною йдуть гроші, тому зараз своя конкуренція між закладами».*

РОЗДІЛ 4. ШКІЛЬНІ ІНТЕРНЕТ-САЙТИ

Практично всі вчителі знають про інтернет-сторінку своєї школи, дещо рідше у селах (88%), ніж у містах і селищах міського типу (95–69%) [Табл. 4.1]. Очікувано також, що вчителі більш інформовані щодо шкільних сайтів, ніж батьки учнів [Рис. 4.1].

■ Рисунок 4.1. «Чи має ваша школа власний інтернет-сайт?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %

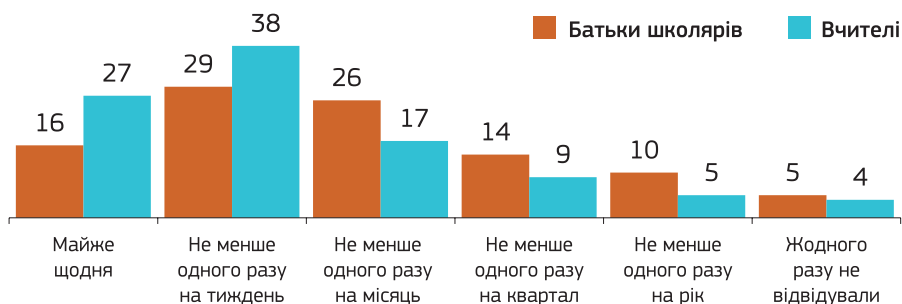

■ Таблиця 4.1. Інформованість щодо існування інтернет-сторінки школи вчителів, що проживають у населених пунктах різного типу (усі опитані вчителі $N=690$), %*

	НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ			
	обласні центри	інші міста	СМТ	села, селища
Так	95	96	95	88
Ні	5	3	5	10
Не знаю	0	1	0	2

Майже всі вчителі, як і батьки школярів (95–96% тих, хто знає про сайти) інтернет-сторінками своїх шкіл користуються. Вочевидь, учителі користуються шкільними сайтами дещо частіше від батьків. Більшість із них робить це принаймні один раз на тиждень або частіше [Рис. 4.2]. Порівняно дещо частіше користуються сайтами вчителі старшої школи, а також учителі маленьких населених пунктів [Табл. 4.2].

■ Рисунок 4.2. «Як часто ви відвідуєте інтернет-сайт вашої школи?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=399 та вчителі N=644, які знають про існування сайту своєї школи), %

■ Таблиця 4.2. Оцінка можливості дати дітям хорошу шкільну освіту в Україні за останні 3 роки (усі опитані вчителі N=690), %

	Населені пункти				Рівень ЗСО		
	обласні центри	інші міста	СМТ	села, селища	початкова школа	середня школа	старша школа
Майже щодня	23	25	32	31	26	25	31
Не менше одного разу на тиждень	37	42	30	39	36	38	40
Не менше одного разу на місяць	20	19	17	14	16	20	14
Не менше одного разу на квартал	11	7	11	7	12	8	8
Не менше одного разу на рік	8	4	5	3	5	6	3
Жодного разу не відвідував	1	3	5	6	5	3	4

Під час відвідування шкільного сайту вчителі, як і батьки школярів, цікавляться, перш за все, шкільними новинами. Також учителі часто заходять на сайт школи з метою

адміністрування, внесення нової інформації тощо. Інтернет-сторінки шкіл майже не використовуються з метою перевірки фінансової звітності школи, причому як батьками, так і вчителями [Рис. 4.3].

■ Рисунок 4.3. «З якою метою ви відвідуєте інтернет-сайт вашої школи?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (батьки школярів $N=379$ та вчителі $N=619$, які відвідують шкільні сайти), %*

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100%

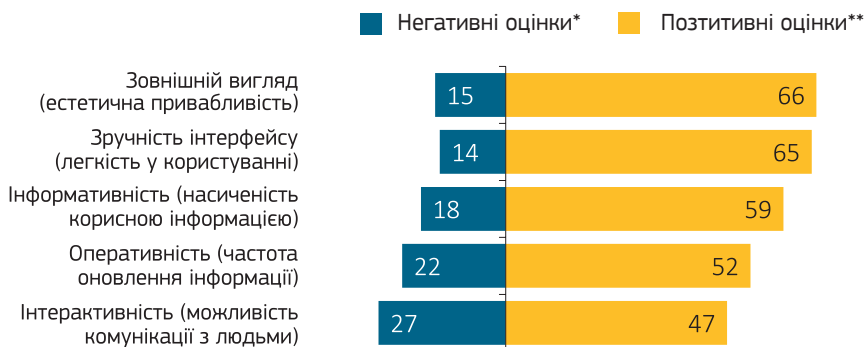
Роботою сайтів шкіл вчителі переважно задоволені. Більшості із них переважно подобається зовнішній вигляд інтернет-сторінок та влаштовує зручність інтерфейсу. Інші характеристики сайтів, а саме інформативність, оперативність та інтерактивність, оцінюються також переважно позитивно. Але треба зауважити, що інтерактивність шкільних сайтів викликає найбільше нарікань. Тобто шкільним сайтам бракує можливості комунікації, майданчиків для обговорення шкільних проблем, зворотного зв'язку тощо [Рис. 4.4–4.5]. Шкільні сайти отримали досить однотайні оцінки від майже всіх категорій учителів.

Оцінювання характеристик інтернет-сторінок батьками школярів і вчителями зручно порівняти за допомогою середніх значень. У цілому батьки й учителі практично однаково оцінюють зовнішній вигляд шкільних сайтів, зручності інтерфейсу, інформативність та оперативність, тому статистично значущих розбіжностей не виявлено. А ось інтерактивність оцінюється ними по-різному: більш незадоволені характеристикою сайтів саме вчителі [Табл. 4.3].

■ Рисунок 4.4. «Оцініть, будь ласка, інтернет-сайт вашої школи, де 5 – найвища оцінка, а 1 – найнижча» (вчителі, які відвідують шкільні сайти, N=619), %

■ Рисунок 4.5. Баланс оцінок інтернет-сайту школи (вчителі, які відвідують шкільні сайти, N=619), %

* Разом бали 1 і 2; ** Разом бали 4 і 5

■ Таблиця 4.3. Порівняння середніх оцінок інтернет-сайтів шкіл за 5-бальною шкалою (5 – найвища оцінка, а 1 – найнижча) батьків школярів і вчителів (батьки школярів N=379 та вчителі N=619, які відвідують шкільні сайти), середні \ стандартні відхилення \ рівні значущості

	Батьки школярів		Учителі		значущість t-тесту Стьюдента (p-рівень)
	середнє	стандартне відхилення	середнє	стандартне відхилення	
Зовнішній вигляд (естетична привабливість)	3.82	1.05	3.79	1.13	0.671
Зручність інтерфейсу (легкість у користуванні)	3.75	1.02	3.79	1.10	0.560
Інформативність (насиченість корисною інформацією)	3.67	1.05	3.56	1.12	0.117
Оперативність (частота оновлення інформації)	3.51	1.10	3.45	1.16	0.414
Інтерактивність (можливість комунікації з людьми)	3.47	1.14	3.28	1.22	0.013*

* Є значущі розбіжності середніх двох незалежних вибірок

Кожна школа має свою сторінку в інтернеті і має чітке уявлення про вимоги щодо інформації на шкільному сайті: *«Нам надіслало наше керівництво вимоги департаменту освіти, що має бути на цьому сайті. От ми зараз все це забезпечили»*. За словами вчителів, на сайті мають бути статут й історія школи, звіти адміністрації, кадрове забезпечення та вакансії, стрічка новин, сторінка батьків, психолога, заходи протидії булінгу тощо. Утім, на практиці, сайти не завжди відповідають усім цим вимогам. Наприклад, вчителі звертали увагу, що не завжди шкільні сайти містять інформацію про бюджет, витрати школою коштів. Дехто погоджується з тим, що інформації на сайті багато, навіть забагато, але не вистачає актуальних новин школи. Шкільний сайт, на думку вчителів, має бути не лише інформаційним, як стенд, але й новинним. Ще однією проблемою шкільних сайтів є вибірковість інформації, яка там міститься.

Інтернет-сторінка школи сприймається як її обличчя, тобто має представляти школу лише з найкращого боку: *«Не все, що в школі відбувається, там відображається. Відображається тільки хороше. А якщо прикра якась подія, це приховується».*

Інтерфейс шкільних сайтів зазвичай сприймається, як доволі зручний – на сторінці не складно зорієнтуватися, знайти потрібну інформацію: *«Зручний сайт, усе зрозуміло, усе добре, усе яскраво, з фотографіями – чудовий інтерфейс».* Проте не всі вчителі, які брали участь в глибинних інтерв'ю, з цим погоджуються: *«У колонці “для батьків” написано все, що завгодно, і не в хронологічному порядку. Поки знайдеш, наприклад, інформацію про вступ першокласників, можна загубитися три рази. Яюсь воно нелогічно побудовано».* Виставлені оцінки за шкільні сайти, безумовно, залежать від того, з чим порівнювати. Інтернет-сторінки шкіл, як правило, мають не досить сучасний, застарілий вигляд, тому деякі вчителі називають сайти своїх шкіл непривабливими. Шкільні сайти, про які розповідали деякі з учасників інтерв'ю, створювались більше 10 років назад, і з того часу не відновлювались. Зрозуміло, що *«хочеться чогось більш сучасного і швидшого».*

Інтернет-сторінки шкіл мають різну частоту оновлення інформації. Оновлення деяких сайтів дуже оперативне, майже щоденне: *«Якщо є якась інформація, зразу і оновлюється. Тільки-но щось проведено, якісь є результати – одразу виставляється».* Проте більшість шкільних сайтів оновлюється більш повільно, раз на тиждень або раз на місяць, або за потребою, коли трапляються якісь значущі події, на свята тощо: *«От відбулася подія раз на тиждень – виклали, або управління якийсь лист надіслало – теж виклали».*

Деякі сайти активно використовуються і тому сприймаються вчителями, як корисні для своєї роботи: *«Ми його використовували під час дистанційного навчання. Окремі вчителі старших класів скидали туди завдання, результати перевірок завдань, якісь консультації туди записували»;* *«Якщо було багато уроків, і я не мала часу з колегами поспілкуватися, то на сайті викладається інформація про те, що, коли і як відбувалося в закладі. І цікаво прочитати, якщо не маєш часу поспілкуватися».* Але часто інформація на шкільних сайтах носить більш загальний, рекламний характер. Фактично сайти сприймаються як своєрідні візитівки шкіл: *«Якщо хтось захоче і зацікавиться школою, то сайт є».* Такі сайти вчителі відвідують лише час від часу, і великої користі для себе там не бачать: *«На сайті школи для мене там інформації немає. Я зайшла туди, подивилася – вона не оновлюється. І мені не цікаво. Немає мені там потреби. Чому я буду витратити час?».* Про такі сайти деякі вчителі висловлювались досить категорично: *«Я би сайт взагалі відмінила, це зайве».*

Найбільш слабким місцем багатьох шкільних інтернет-сайтів є обмеження можливостей для комунікації. Дехто з учителів взагалі не розуміє, як можна через сайт спілкуватись. На сайтах є лише контактна інформація, адреса електронної пошти: *«Комунікувати через сайт? Я вас благаю. Звісно, немає такої можливості – немає ні чату, ні зворотного зв'язку, нічого немає».* Деякі сайти мають технічну можливість залишити відгуки, щось прокоментувати, але відвідувачі цим майже не користують-

ся, можливо, тому що не розраховують на швидкий зворотній відгук: *«Дуже-дуже рідко коли хтось коментує, в основному тільки переглядають інформацію»*. Наразі немає інформації про шкільні сайти, які б мали свій форум, інформації про єдину комунікативну платформу для обговорення будь-яких шкільних тем. Між тим живе спілкування відбувається у соціальних мережах і месенджерах – на сторінці школи у Фейсбуці, або в групах у Вайбері, які створені майже в кожному класі.

Ще однією проблемою шкільних сайтів є те, що вони зазвичай не пристосовані для переглядання на смартфоні, не мають мобільних версій. Тобто для перегляду сайту потрібен великий екран, перед яким учителі проводять не так багато часу. А смартфон завжди поруч. Тому цілком зрозуміло, що вчителі надають перевагу більш мобільним й оперативним джерелам інформації – соціальним мережам і месенджерам: *«Шкільний інтернет-сайт – це просто зайти у вільний час, подивитися фотографії, якщо вони там закачані. Прочитати там щось, ознайомитися, згадати. Тобто отаке неспішне заняття в повільному режимі. А в нас наскільки зараз все це швидко відбувається, що повільний режим, я навіть не знаю, коли повернеться. Ми працюємо дуже швидко»*.

Головною проблемою існування шкільних інтернет-сайтів є невизначеність, хто саме має займатися його адмініструванням, адже сайт потребує постійної уваги: *«Для ведення сайту повинна бути призначена людина. Щоб не витратити багато часу, я маю скинути інформацію цій людині, а вона може викласти її туди. А такої людини і такої ставки немає в школі. Це все на добровільних началах»*. Зазвичай ця функція делегується комусь зі шкільного персоналу, наприклад, учителю інформатики або завучу з виховної роботи. Утім, така робота – це досить відчутне додаткове навантаження, займатись якою довгий час лише на ентузіазмі неможливо: *«У нас був молодий учитель, який навіть започаткував шкільне радіо через сайт. Було дуже цікаво, але це потребувало стільки зусиль, що він спробував це, мабуть, десь місяці два, і потім йому просто вже не стало сил займатися цим далі»*. Учителі розповідали, що є школи, в штаті яких є окремі працівники, які виконують таку роботу, або ж це робить хтось з персоналу шкіл за додаткову оплату. Також цікаво було почути про досвід, коли оновлюють інформацію на сторінці ініціативні учні, і такі сайти, за словами вчителів, більш яскраві, більш живі.

Учителям ставилося запитання, чи полегшує шкільний сайт роботу вчителя? Відповідь майже однастайна «ні», «навпаки ускладнює», у разі, якщо завдання оновлювати інформацію на сайті, доручають учителів: *«Ні, роботу воно мені не полегшує. Воно утруднює роботу мені. Воно забирає мій дорожочиний час. І це не оплачується нічим»*. Інформація на сайті, погоджуються вчителі, може бути корисною для вчителя, але реальних прикладів, як сайт може допомогти в роботі, вчителі не змогли навести. Учителів також запитували про те, що б вони змінили на сайті, чого там зараз не вистачає. Дехто радить додати на сайт можливість зворотного зв'язку, можливість спілкування: якийсь чат, опитування, побажання від батьків тощо. Хтось бажає бачити на сайті більше корисної інформації про конкурси, обміни досвідом, гранти, в яких можна взяти участь. Є пропозиції додати на сайт профілі вчителів, які містять детальну ін-

формацію про стаж, досягнення, підвищення кваліфікації, інноваційні методи, що застосовуються. Так батькам буде легше обрати вчителя для своєї дитини. Більш того, інформація про досвід і методи навчання може знадобитись колегам з інших шкіл, які знайдуть щось корисне для себе. Корисно на сайті мати електронний розклад занять, в якому було б видно, якщо відбуваються заміни. Через сайт також можна керувати навчанням за допомогою навчальних матеріалів, завдань, онлайн-щоденників. Але навчальні платформи, такі як «Єдина школа» або Google Classroom, які багато вчителів опанували під час карантину, впораються з цим завданням набагато ефективніше.

РОЗДІЛ 5. ШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Майже всі викладачі й батьки учнів державних ЗЗСО (95–96 %) зазначають, що навчальний процес під час карантину у зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції SARS-CoV-2 у закладах середньої освіти організовано. Проте, учителі й батьки школярів мають дещо різні уявлення про те, яким чином відбувається навчання. Учителі розповідають про широке використання навчальних онлайн-платформ, таких як Google Classroom, проведення занять і консультацій у режимі онлайн, використання різних засобів комунікації, месенджерів тощо. Батькам відома передусім така взаємодія вчителів з учнями, яку вони мають можливість безпосередньо спостерігати вдома – онлайн-заняття, дзвінки або повідомлення у месенджерах тощо [Рис. 5.1].

■ Рисунок 5.1. «Яким чином організовано навчальний процес у вашій школі під час карантину?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %*

* Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей більша за 100 %.

Більшість учителів досить позитивно оцінюють ефективність організації навчального процесу в умовах карантину. Більша половина з них (57 %) вважає, що робиться все можливе, кожен третій учитель вважає, що робиться багато, хоча й не всі можливості використано [Рис. 5.2]. Такі настрої притаманні вчителям, які мають різний вік і педагогічний стаж, які викладають на різних освітніх рівнях та проживають у різних населених пунктах і регіонах України.

Батьки школярів також переважно позитивно оцінюють зусилля шкіл щодо організації навчання під час карантину, але, порівняно з оцінками вчителів, батьки учнів налаштовані більш критично.

■ Рисунок 5.2. «Наскільки ефективно, на Вашу думку, організовано навчальний процес у вашій школі під час карантину?» — порівняння відповідей батьків школярів і вчителів (усі опитані батьки школярів $N=625$ і вчителі $N=690$), %

Карантин для вчителів став справжнім форс-мажором. Спочатку, як розповідали учасники інтерв'ю, було розгублення, але вчителі сподівались, що карантин не може тривати довго. Проте, коли стало відомо, що карантин продовжено принаймні до кінця навчального року і треба якось пристосовуватись до нових умов, учителі досить швидко адаптувалися до цієї ситуації: *«І цей карантин нам дав такий поштовх. Буквально за місяць ми опанували стільки методик і технологій ведення уроків*

на різних платформах». Більшість вчителів опанувала роботу на платформах «Єдина школа» або Google Classroom, Youtube для розміщення відеоконтенту; з додатками Zoom, Google Meet, Skype для проведення відеоконференцій тощо. І далі заняття відбувалися онлайн за розкладом.

Опитані вчителі зізнавались, що серед їхніх колег були й такі, кому адаптація давалась надто складно. Для організації навчання вони використовували Вайбер, електронну пошту або шкільний сайт, за допомогою яких учням надсилались завдання. Завдання навіть передавались через батьків у роздрукованому вигляді.

Головною проблемою дистанційного навчання була відсутність технічних приладів (комп'ютерів, планшетів, смартфонів) та інтернет-зв'язку у всіх учнів та вчителів. З учнями, які не мали можливості працювати онлайн, доводилось шукати інші способи організації навчання. Траплялося, що комп'ютерна техніка була надто слабкою для програм, які треба було застосовувати, насамперед програм для відеоконференцій. Складно було й учням, коли в школі не застосовувалася єдина система організації навчання, і кожен викладач користувався зручними для нього застосунками.

Окрім технічних проблем виникали й проблеми організації онлайн-занять. Учнів важко було зібрати на урок, не всі виходили на зв'язок. Спілкуючись онлайн, складно було розуміти через екран, чи розуміють учні матеріал: *«Те, що він перед тобою сидить, це ще не означає, що він розуміє, що ти йому розповідаєш»*. Помітно ускладнився поточний контроль знань, тому що дистанційно важко контролювати самостійність виконання завдань. Зросло навантаження і на класних керівників – багато часу витрачалось на спілкування з батьками телефоном: *«Я повинна не лише зі свого предмету, а зі всіх предметів з батьками порозмовляти»*.

Прикладом ефективного подолання проблем були школи, які ще на початку карантину запросили спеціаліста, який навчав усіх працювати в Zoom, пояснював, як встановлювати програми на домашні комп'ютери тощо. Також ефективним дистанційне навчання було в тих школах, де застосовувалась єдина навчальна платформа з усіх предметів, на кшталт «Єдиної школи». Учителі також із вдячністю згадували телевізійні уроки, організовані МОН України, вважаючи це дуже дієвою допомогою вчителю. Учасники інтерв'ю пропонували збільшити кількість телевізійних уроків, підготувати такі уроки для всіх класів.

Думки вчителів щодо ефективності дистанційного навчання розділились. Дехто зізнався, що навчальні результати погіршились. Проте було досить багато і позитивних прикладів: *«Практично всі наші педагоги працюють без проблем і комунікують дистанційно з учнями. Немає в нас таких учителів, які б не володіли комп'ютером чи не змогли б відправити завдання, розмістити презентацію тощо. Досить-таки ефективно працюємо»*.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

- За останні 3 роки можливість дати дітям хорошу шкільну освіту в Україні дещо покращилась. Із цим згодні й учителі, і батьки школярів. Перевага позитивних оцінок пояснюється головним чином тим, що школи в умовах децентралізації почали краще фінансуватися, що дало змогу закрити значну частину загальних потреб. Проте ці позитивні тенденції впродовж останнього року дещо загальмувалися. Відбувається це у зв'язку з карантинном в наслідок пандемії Covid-19, або це більш глобальна тенденція на рівні державної політики – покаже час.
- Учителі відходять від старої моделі, коли якість освіти оцінювалася винятково через рівень знань. У сучасній українській школі вагомими показниками якості освіти є вміння, навички та компетентності, які дають змогу дитині навчатися самостійно, використовувати знання на практиці, співпрацювати й комунікувати, які формують її як особистість. До того ж школа має бути місцем, куди учні йдуть із задоволенням. Істотні зміни у сприйнятті мети освітнього процесу відбулися передусім завдяки впровадженню Нової української школи.
- Оцінювати якість освіти за всім комплексом показників складно, тому важливо долучатись до міжнародних проєктів на кшталт PISA, які допомагають зрозуміти рівень базових компетентностей учнів середньої ланки освіти.
- Шкільна система в Україні на достатньому рівні готує учнів до подальшого навчання і гідного життя в суспільстві, причому в цьому більше переконані вчителі, ніж батьки школярів. Проте в більш приватних умовах інтерв'ю вчителі зізнаються, що між шкільною підготовкою та реальним життям все ж існує розрив через брак практичних знань і розуміння, як отримані знання можуть стати корисними в житті.
- У цілому школи надають достатню кількість знань для успішного проходження учнями зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), причому в цьому більш впевнені вчителі, ніж батьки школярів.
- Учителі переважно задоволені роботою державних закладів загальної середньої освіти, в яких вони працюють. Проблемними аспектами роботи шкіл найчастіше вони вважають матеріально-технічне забезпечення, позакласну роботу (секції, гуртки), темп упровадження новітніх освітніх технологій і харчування дітей. Головними проблемами шкіл стали байдужість батьків до шкільного життя своїх дітей і занадто велике навчальне навантаження на дитину. Важливою проблемою для вчителів постало питання про перепоповнення класів. Оптимальна кількість учнів в класі має бути в межах 20–25 осіб. Насправді класи з 30-ма учнями і більше сьогодні стало нормою, ніж винятком.
- Однією зі шкільних проблем, яка значно хвилює батьків, є необхідність здавати гроші або щось інше на потреби школи. Натомість вчителями така проблема суттєвою не вважається. За їхніми словами, збирання коштів на потреби школи фактично припинено за останні рік-два. На потреби класів кошти батьки про-

довжують здавати, але школа максимально дистанційована від цього процесу. Фактично батьки, як і раніше, продовжують утримувати школи, тому що навіть в умовах покращення фінансування на всі потреби шкіл коштів не вистачає. Причому батьки школярів і вчителі мають розбіжні думки щодо розміру та виду батьківської допомоги. Проте й вчителі, і батьки учнів згодні з тим, що без батьківської допомоги українська школа сьогодні вижити не зможе, хоча цю ситуацію і не можна розглядати як нормальну.

- Напрями витрат батьківських коштів – це поточні й капітальні ремонти класів і школи, закупівля підручників та інших дидактичних матеріалів, миючих засобів, паперу, картриджів до принтерів тощо, а також харчування дітей в шкільних їдальнях. І батьки, і вчителі наголошують, що батьківські внески цілком добровільні, нікого не змушують здавати кошти. Проте, насправді батьки, які відмовляються це робити, можуть відчувати тиск з боку батьківського комітету й інших батьків, а також це може вплинути на ставлення учителів до дітей.
- І вчителі, і батьки школярів вважають необхідним звітування школи перед батьками. Звіти мають висвітлювати всі сторони шкільного життя – освітній процес, позакласні досягнення, витрати школою бюджетних і батьківських (якщо такі збираються) коштів. Найбільш зручні форми звітів – це усні доповіді на загальних зборах та оприлюднення звітів на інтернет-сторінці школи. Звітувати мають усі відповідальні особи: адміністрація школи та голови батьківських комітетів, якщо треба звітувати про збір батьківських коштів. Звітування шкіл і фінансова прозорість забезпечення освітнього процесу збільшує довіру до закладів освіти, що в умовах конкуренції робить школи більш привабливими в процесі вибору батьками місця навчання своїх дітей.
- Зручною формою шкільної комунікації є інтернет-сторінки шкіл, які повинна мати кожна школа. Про сайти своїх шкіл знають практично всі вчителі й більшість батьків, але користуються ними порівняно нечасто. Зазвичай на сайти заходять для того, щоб дізнатися новини шкільного життя. Головним недоліком їх є те, що вони зазвичай створені не для зручного користування, а, як візитівки, для презентації школи іззовні. У зв'язку з цим і вибірковість інформації, і низька оперативність, і відсутність можливостей зворотного зв'язку для обговорення шкільних проблем тощо. Тому шкільні сайти часто втрачають сенс свого існування, коли організацію навчання (інтерактивний розклад, електронні щоденники) більш зручно налагодити на навчальній платформі («Єдина школа» або Google Classroom), а всі новини не лише дізнатись, але й обговорити на сторінках школи у соціальних мережах (Фейсбукці) і в групах месенджерів (Вайбері). Величезною проблемою існування шкільних сайтів є необхідність їхнього адміністрування, для чого потрібні певні технічні знання й навички. Тобто для нормальної роботи сайтів потрібен адміністратор, який у штаті шкіл не передбачений. Тому ця функція перекладається на вчителів, які мають достатню комп'ютерну підготовку, як додаткове безоплатне навантаження, чим вчителі переважно дуже незадоволені, оскільки витрачається час і сили, яких не вистачає на основні шкільні обов'язки.

- Через брак ресурсів (відсутність фінансування з боку держави, місцевої влади) шкільні сайти не завжди відповідають чинним вимогам. Більшість із них створено на безкоштовних платформах (UCOZ, WIX та ін) і містять сторонню рекламу. Також значна частина сайтів не адаптована під мобільні пристрої, мають складну структуру, не мають безпекових SSL-сертифікатів та інших важливих у наш час елементів (більше інформації дивіться у додатку). Місцева влада має змогу допомогти школам запустити якісні сайти, заклавши у бюджет відповідні статті витрат. Як це зробила Херсонська обласна державна адміністрація у 2020 році, профінансувавши створення сучасних вебсайтів уніфікованого стилю та хостинг для шкіл Херсонської області.
- В умовах карантину школи переважно змогли організувати й налагодити більш-менш повноцінне навчання. Карантин дав учителям поштовх опанувати нові для них технології дистанційного навчання, зокрема, навчальні платформи («Єдина школа», Google Classroom) та програми відеоконференцій (Zoom, Google Meet, Skype). Більшість занять під час карантину відбувається онлайн за розкладом за допомогою відеозв'язку. Проте виявились і певні проблеми такої форми навчання. По-перше, не всі учні, а іноді й учителі, мають необхідну для дистанційного навчання й проведення онлайн-уроків техніку та сталий інтернет-зв'язок. По-друге, залишається прошарок вчителів з низьким рівнем комп'ютерної грамотності, які не в змозі ефективно навчати дітей за допомогою інтернет-технологій. У цілому дистанційне навчання є безумовно ситуацією форс-мажору для шкіл, з якою вони впорались з різною успішністю. Втім учителі розуміють, що дистанційну освіту треба практикувати, оскільки і без карантину трапляються випадки, коли застосовується така форма навчання. Величезним плюсом є й те, що вчителі опановують і вдосконалюють ці нові методи і методики.
- Реформа української школи необхідна за багатьма напрямками. Це і зміцнення матеріально-технічної бази, і впровадження новітніх цифрових технологій, комп'ютеризації, і збільшення уваги до математичних й природничих наук, і залучення шкіл до проєктів і грантів. Найбільші зміни в шкільній освіті пов'язані з упровадженням Нової української школи (НУШ), яка знайшла багато прихильників у педагогічному середовищі. Важливі зміни в школі також пов'язують з упровадженням інклюзивного навчання в школах.
- Більшість нововведень в українській школі роблять лише перші кроки, долаючи неминучі труднощі, й об'єктивно оцінити їхню ефективність можна буде лише згодом.

ДОДАТОК 1 | ШКІЛЬНІ ВЕБСАЙТИ В УКРАЇНІ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Використовуючи реєстр закладів загальної середньої освіти Єдиної державної електронної бази з питань освіти¹, на початку 2020 року наш Фонд провів аналіз вебсайтів та їхньої якості в українських закладах освіти.

Було з'ясовано, що серед 16797 українських загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, навчально-виховних комплексів, гімназій, колегіумів державної, комунальної і приватної власності лише менше половини (48%) мають власні вебсайти. Третина (30%) шкільних сайтів в Україні створені й використовують російську платформу ucoz. 167 українських шкільних сайтів знаходяться у доменній зоні .ru.

Більша половина шкільних сайтів, створених на безкоштовних платформах ucoz і wix містять комерційну рекламу: спливаючі PopUp банери, графічні банери, тізерну рекламу, які виринають у новій вкладці вікна на всіх сторінках сайту.

Безпечкові SSL сертифікати мають лише 15 % шкільних вебсайтів в Україні. Більшість сайтів не адаптовані під мобільні пристрої, і 98 % не містять функції перегляду вмісту для людей із вадами зору.

Подібний аналіз шкільних сайтів проведено у жовтні-листопаді 2019 року в Херсонській області. Було проаналізовано 415 закладів загальної середньої освіти² не тільки на наявність вебсайтів, як таких, але і те, як і що викладають на них школи. Із детальним аналізом можна ознайомитися за покликанням – <https://blog.openschool.in.ua/?p=473>

Аналіз шкільних сайтів, проведений в Херсонській області, дав змогу розробити й подати до Херсонської обласної державної адміністрації та департаменту освіти наступні рекомендації щодо внесення змін до поточної ситуації:

- запровадити єдиний стиль, дизайн і структуру для шкільних сайтів, беручи до уваги рекомендації дизайн-системи державних сайтів України (<https://design.gov.ua/ua/>), для більш зручного і зрозумілого пошуку інформації батьками;
- відмовитися від безкоштовних платформ (ucoz, wix, Jimdo та ін.), на яких використовується комерційна реклама;
- розгорнути єдину систему мультисайтів на основі WordPress для всіх освітніх закладів області, забезпечивши їх, за потреби, зручними доменами або субдоме-

¹ <https://registry.edbo.gov.ua/>

² <https://blog.openschool.in.ua/?p=473>

Згідно з частиною 13 ст. 39 ЗУ «Про повну загальну середню освіту» порушення керівником школи вимог ст. 30 ЗУ «Про освіту» може бути підставою для його дострокового звільнення.

Зважаючи на надзвичайну важливість зазначеного питання, беручи до уваги результати аналізу і запропоновані рекомендації, з метою забезпечення прозорості та інформаційної відкритості закладів загальної середньої освіти, що набуває особливої актуальності в умовах реформи «Нова українська школа», а також в умовах карантину, коли освіта частково переходить у дистанційний та онлайн режим, у 2020 році із обласного бюджету Херсонської області було виділено кошти на розроблення уніфікованого шаблону шкільних сайтів і запуск сайтів на його базі, надавши всім закладам освіти області можливість запустити і безкоштовно використовувати нові сайти.

Ми долучилися до процесу створення і запуску веб-сайтів у Херсонській області. Перевагами запропонованого нами рішення стали наступні елементи:

- уніфікований стартовий шаблон вебсайту за рекомендаціями дизайн-системи державних сайтів України, з використанням серії спеціальних шрифтів e-Ukraine, розроблених для онлайн-сервісів державних послуг. Заклад освіти одразу отримує готовий сайт з основними розділами та дизайном, який залишається лише наповнювати власною інформацією.
- Зручна система управління контентом дає змогу швидко публікувати й оформлювати матеріали будь-якої складності – від звичайних новин, статей, до лонгвідів, інтерактивних сторінок тощо, а також створювати необмежену кількість категорій.
- Гнучка система налаштування зовнішнього вигляду будь-якого блоку сайту дає змогу без технічних навичок і знань змінювати оформлення, дизайн, кольори, розділи, віджети сайту.
- Необмежений дисковий простір на хостингу дає можливість завантажувати ВСЮ необхідну інформацію для закладів освіти, не переймаючись тим, що місце може закінчитися і якісь файли, статті не будуть опубліковані.
- Адаптованість під будь-які пристрої дає можливість вебсайтам коректно відображатися як на комп'ютерах, так і на смартфонах чи планшетах. Окрім того, сайт має вже вбудовану функцію перегляду вмісту для людей з обмеженнями зору.
- SSL-сертифікат безпеки від компанії COMODO гарантує роботу вебсайту за протоколом https і відображення його як безпечного в будь-якому браузері та пристрої. Це означає, що особисті дані, які користувачі залишають на сайті, не потраплять до шахраїв. Отже, довіра до таких сайтів значно вища.

Єдине доменне ім'я, вебадреса сайту в області зменшує вартість самого сайту й ілюструє його належність до конкретного регіону. У Херсонській області вебсайти закладів освіти використовують доменне ім'я такого формату: <номер школи>.edu.ks.ua, де <номер школи> – унікальний номер або назва школи, і незмінний додаток .edu.ks.ua, що ілюструє належність шкільного сайту до освіти Херсонщини. Наприклад, <https://12.edu.ks.ua>

Простота у масштабуванні – завдяки тому, що для сайтів використовується універсальна платформа WordPress, яка має тисячі розширень. Шкільні вебсайти можуть інтегрувати у себе майже будь-яку сторонню систему або онлайн рішення у найкоротші терміни (будь-то онлайн щоденник, онлайн журнал, внутрішня система управління користувачами освітнього процесу чи сервіси дистанційного навчання). Можливість запуску сайту лише 10 хвилин.

Рисунок 6.2. Приклад веб-сайту, створеного з використанням стандартизованого шаблону – <https://12.edu.ks.ua>

М. Херсон, вул. Каткова, 1, тел.: 35 93 07, 35 93 13, факс: 35 93 07, E-mail: francosol12@ukr.ua

Херсонська спеціалізована школа I-III ступенів №12 з поглибленими вивченням французької мови

Херсонської міської ради

Головна Про заклад Батькам Учнім Вчителям Прозорість Дистанційне навчання Контакти

Оголошення!

У понеділок принести всім маски та дезинфікуючі засоби! Школа працює не повний робочий день!

Гарячі лінії

1029 – з питань протидії торгівлі людьми;
1028 – з питань залобігання та протидії домашньому насильству;
0 800 900 205 – національна дитяча гаряча лінія;
Всі телефони

Останні новини

Виховуючи милосердя
15 Квітня, 2020

Наша безпека – у наших руках!
21 Листопада, 2019

Здоров'я бути модно
15 Вересня, 2019

Зустріч із французькими друзями
25 Квітня, 2019

Акція «Допоможемо війнам»
13 Грудня, 2019

Подакка до Франції!
27 Вересня, 2019

Канікулам УРА!!!
14 Червня, 2019

День вшанування Небесної сотні
20 Лютого, 2019

Всі новини

Батькам

Порядок заражування учнів

Пам'ятка про коронавірус

Пропускний режим

Бюлінг

Права і обов'язки батьків

Навчання дітей з СОП

Події у закладі

Батьківські збори
Дата: 19 Листопада 2020
Час: 10:00
Місце: Актова зала

Святкування
Дата: 21 Грудня 2020
Час: 16:00
Місце: Актова зала

Всі події

Херсонська міська рада

МІНІСТЕРСТВО ПЕРШОЇ ОСВІТИ НАУКИ

ЦЕНТР РОЗВИТКУ

Подібні вебсайти можуть бути запуснені для будь-якого закладу освіти в Україні індивідуально, чи для мережі закладів в конкретному районі або області, надавши можливість комунікувати вчителям з батьками, учнями, громадою через сучасні вебсайти.

Для отримання більшої інформації можна звертатися до нас, написавши листа електронну на пошту: office@fundunion.org

